

هه ئبژاردیه کی زانیارییه کان

هه مانه ی خواره وه به شیکن له زانیارییه کان که له به شی تاییه تدا شوینم نه کردوونه ته وه. مه رجیش نییه هه خالانه به پیی ته رتیبی لاپه ره کانی کتیبه که ریزکرابن، واته له یه کهم لاپه ره وه تا کو تایی بی پییش و پاشخستن، به لکو به پال هه ولی ته رتیبکردنیا ن هه وه ی زیاتر گرنگ بووه ره چاو کراوه ریکخستن هه زانیارییه نه به پیی ناسانی روونکردنه وه و تیگه شتنی خوینهر لیان.

۱- نووسهر ده لیت: ((پاشان هه ندی له ده قی له وحه میخی و نارامی و یونانییه کانمان به وردی ته حقیق کردو پیته دهنگییه کان و پیته نزمه کانمان تیدا ده ستنیشان کرد تا به شیوه یه کی دروست بخوینره نه وه)) (۵/۱).

هه رسته یه دیسان به لگه یه له سه ره هه وه ی نووسهر زانیاری نییه له باره ی هه و شته ی باسی ده کات چونکه یه کهم: به خویندنه وه ی ده قه کو نه کان ده وتریت (خویندنه وه) نه ک (ته حقیق)، دووه مییش: مه به سستی نووسهر له پیته دهنگییه کان و پیته نزمه کان (الحروف الصوتیه و الخافیه) چییه؟ دواتر له به رگی دووه می کتیبه که زانیم مه به سستی نووسهر له دوو جو ره دهنگه دهنگی (کو نستانت) و دهنگی (قاول) هه که هه مه نه له دورو نه له نزیک په یوه ندی نییه به و دوو زاوا وه یه دوکتور نووسیونی و که بی هه سل و هه ساسن. سییه مییش: نایا مرو ف کاتیک ده قه کان ده خوینته وه ئیشه سه ره کییه که ی جیا کردنه وه ی دهنگی (قاول) و (کو نستانت) هه یان زانینی واتا که یه ته؟ هه مه وه کو هه وه یه که سیکی غهیری کورد له شیعیکی (مه وه وه ی) بکو لیته وه له جیاتی وه رگی رانی شیعه ره که وه قسه کردن له سه ره واتا کان و کی شه کانی واتا. تاد بلیت من: دهنگه کانی (ی) و (و) و (ئا) و (ل) و (ر).. له و شیعه ره ی مه وه وه ی ده ستنیشان ده که م!

که سیکی وه کو دوکتور هه مه وشه کانی بیت چون متمانه به قسه کانی بکه ین گوایه ده قه کانی ((ته حقیق)) کردو وه و شاره زای هه و زمانه کو نانه یه؟

۲- نووسهر (۵۲-۵۰/۱) نمونه یه کمان ده داتی له سه ره ((بردی)) زانیاری و سه رچا وه که خو ی خو ی ناشکرا ده کات. دوکتور په راویزیکی دورودریژ له باره ی کردنه وه ی گریکانی نووسینی میخی ده نووسیت و له کو تاییدا دوو سه رچا وه تو مار ده کات، یه که میان ئینگلیزییه هه ویش ژماره کانی ساله کانی ۱۸۴۶-۱۸۵۱ ی گو قاری JRAS ، دووه مییشان بابه تیکی عه ره بییه له گو قاری (سومر).^۱

هه و هه مو گپرا نه وه یه ش که له و په راویزه ی دوکتوردا هه یه هه سه رچا وه ی عه ره بییه که یه که هه وه له کانی زانینی نه یییه کانی نووسینی میخی پوخت کردو ته وه. به راوردیه که ی په راویزه که ی دوکتوری خو مان و بابه ته عه ره بییه که ده ریده خات که دوکتور زانیارییه کانی (سومر) نه قل کردو وه به لام به هه ندی ده ستکاری و ژماره یه که هه له ی له وه نه قلکردنه کردو وه. دوکتور ته نانه ت هه له کانی شی نه قلکردو وه، پروانه که ناوی جول ئوپیرت Jules Oppert له بابه ته عه ره بییه که به هه له نووسرا وه Julins Oppert دوکتور جه مالیش هه مان هه و هه له ی چاپه ی نووسیوه!! هه مه ش وه کو وتم نمونه یه که له سه ره هه و ((بردی)) هه ی خو ی خو ی ناشکرا ده کات و مرو ف که شتی له خه ک ((بردی)) شوینه واریک له پاش خو ی جیده هیلیت و هه و شوینه واران هه ی دوکتور جییا نده هیلیت یه کجار زورن.

^۱ موحازه ره یه کی وه رگی درا وه (دوکتور ده لیت: بابه تی وه رگی درا و) له لایهن دوکتور مه جمود هه لئه مین، سومر، به رگی ۱۲، ۱۹۵۶، ل ۹۰ به دا وه. دوکتور جه مال یه که دوو هه له له ناوی سه رچا وه که ده کات.

۴- دوکتور دهنووسیت: سومه‌رییه‌کان به ناسنامه سه‌ره‌خۆکه‌یان و کاشیییه‌کان به کهلتوره زاگروسییه‌که‌یان و نارامیییه‌کان به زمانه سامیییه‌که‌یان له‌عیراقتا به‌تیپه‌ربوونی کات بوونه کوردو عه‌ره‌ب (۱/۱۲).
 ئەم قسه‌یه و ده‌گه‌یه‌نی‌ت سومه‌رییه‌کان هیشتا مابوون له‌و کاته‌ی عه‌ره‌به‌کان هاتنه‌ عیراق که ئەمه له‌به‌شی یه‌که‌می سه‌ده‌ی حه‌وته‌می زایینی بوو، ئەمه له‌کاتی‌کدا له‌پاش هه‌ره‌سی بنه‌ماله‌ی سییه‌می (ئور) له‌ده‌وروبه‌ری سالی ۲۰۰۴ پ. ز به‌دواوه‌ توه‌وه‌ی سومه‌رییه‌کان ده‌ستی پیکرد، هه‌رچه‌نده‌ نووسه‌رانی ولاتی دووروبار زمانه‌که‌یان‌یان هه‌ر پاراستبوو.

بەم جۆره‌ نزیکه‌ی ۲۵ سه‌ده‌ به‌ر له‌فتووحاتی ئیسلامی سومه‌رییه‌کان وه‌کو نه‌ته‌وه‌ توابوونه‌وه‌ یان له‌سه‌ر لیواری توه‌وه‌ بوون و له‌و ماوه‌ دووردریژده‌ گه‌لانی تر هاتبوونه‌ عیراق وه‌ک نارامیییه‌کان و فارسه‌کان. تاد. خه‌لکی ئەو سه‌رده‌می عیراقی پیش ئیسلام ته‌نانه‌ت ناوی سومه‌رو نه‌که‌دشیان نه‌بیستبوو چ‌جای ئەوه‌ی سومه‌ری هه‌بن و ببه‌ عه‌ره‌ب.

ناوی سومه‌رییه‌کانیش واه‌وتابوو که ته‌نانه‌ت زانایان له‌ سه‌ده‌ی نۆزده‌ی زایینی و پاش کردنه‌وه‌ی نه‌ینییه‌کانی زمانی ((بابلی)) نه‌یزانیبوو زمان و گه‌لی سومه‌ری هه‌بوون و چه‌ند سالی‌ک پاش کردنه‌وه‌ی نه‌ینییه‌کانی زمانی بابلی (ئه‌که‌دی) ده‌رکیان به‌هه‌بوونی زمانی سومه‌ری کردو زانیان ئەمه‌ زمانیکی جیاوازه‌، ئەو زمانه‌شیان به‌چه‌ند ناوی‌ک ناونا‌بوو وه‌ک ئەشکوژی (سکیتی) یان ئەکه‌دی (پیش ئەوه‌ی بزانه‌ن که‌ زمانی بابلی و ناشوری زمانی ئەکه‌دین)، (ئۆپیت)یش ناوی زمانی (سومه‌ری)ی ئی نا به‌لام زۆر لیکۆله‌روه‌ ئەم ناوه‌یان قبول نه‌کردو تا دوا‌ی چه‌ند سالی‌کیش هه‌ر ناوه‌ هه‌له‌که‌ی (ئه‌که‌دی)یان له‌و زمانه‌ دهن‌ا، ته‌نانه‌ت رۆژه‌لاتناسی‌ک ده‌یوت به‌هیچ جۆری‌ک زمانی سومه‌ری و سومه‌رییه‌کان وجوودیان نییه‌ و ئەو نووسینه‌نانه‌ی دۆزرا‌بوونه‌وه‌ هیما‌ی نه‌ینی بوون که‌ کاهنه‌ بابلییه‌کان دایانه‌ینابوون به‌ مه‌به‌ستی نووسینه‌وه‌ی سه‌روته‌ نایینییه‌کانیان^۲.

که‌مترین زانیاریشمان له‌باره‌ی میژووی ولاتی دووروبارو گه‌له‌کانی به‌سه‌ تا بزانی که‌ قسه‌ی سه‌ره‌وه‌ی دوکتور زانستی نییه‌.

۵- نووسه‌ر (۱/۱۶-۱۷) ده‌لیت: که‌شتیی نوو‌حی پیغه‌مبه‌ر به‌بروای ئاشورییه‌کان نیشته‌ سه‌ر کیوی کینیا Kinipa که‌ ئەمانه‌ هه‌روه‌ها به‌ کیوی Nisir ((النصیر)) ناویان نابوو و به‌پیی ئەفسانه‌یه‌کی سومه‌ری له‌م کیوه‌وه‌ ناوی لافاوکه‌ ده‌رچوو، پاشان ئەکه‌دییه‌کان ناویان نابوو کیوی قوتی šad Qutî و ئەم شوینه‌ به‌پیی تۆماره‌ ئاشورییه‌کان له‌سه‌ر زیی بچووک له‌ولاتی (لولو)دا بوو.

ئەم پرسته‌یه‌ یه‌کی‌که‌ له‌نموونه‌کانی تی‌که‌ل‌کردنی زانیارییه‌کان و کۆکردنه‌وه‌ی ناوشیارانه‌ی ئەو زانیارییه‌انه‌. سه‌ره‌تا ناوی کیوه‌که‌ (النصیر) نییه‌ و ئەم (ال)ی ناساندنی عه‌ره‌بییه‌ له‌ناوه‌که‌دا نییه‌ چونکه‌ ناوه‌که‌ عه‌ره‌بی نییه‌ و له‌داستانی گیلگامیشدا هاتوه‌. نصیر Nisir یش (s که‌ خالی له‌ژیره‌) واتای پزگاریبوونه‌ به‌ ئەکه‌دی. ئەو باوه‌رپه‌ش که‌ کینیا کیوی (نصیر)ه‌ له‌نووسینیکی پادشای ئاشوری ئاشورناصیرپالی دووه‌مدا هاتوه‌ ئەویش کاتی له‌شکرکیشییه‌کی بۆ سه‌ر زاموا(له‌شکرکیشیی سالی ۸۸۱ پ.ز). پادشا ناوی کیوی نصیر ده‌بات و ده‌لیت (لولو)وه‌کان پیی ده‌لین (کینیا). به‌پیی داستانی گیلگامیشیش که‌شتییه‌که‌ له‌سه‌ر کیوی نصیردا نیشته‌ نه‌ک لافاوکه‌ له‌و کیوه‌وه‌ ده‌رچووپی‌ت. واشی بۆ ده‌چم پیویسته‌ وشه‌که‌ی دوکتور جه‌مال (غاضت) بی‌ت نه‌ک (فاضت)،

^۲ پروانه‌ بۆ ئەمانه‌و دۆزینه‌وه‌ی زمانی سومه‌ری کتیبه‌که‌ی تاها باقر، مقدمه‌ ... ل ۱۲۶-۱۲۸.

ئەمەش ئەو گومانەم بۆ دروست دەکات کە دوکتۆر ئەم رستەیهی لەسەرچاوهیهکی عەرەببیهوه وەرگرتوو، بەلام وشەکهی بە هەلە نەقل کردوو.^۲

پاشان ئەمە راست نییه کە نووسەر وتوویهتی کەوا ئەو کیوه بەپیی توماره ئاشورییهکان لەسەر روبراری زیی بچوو کدا بوو چونکە ئاشورناصیرپال نە لەباسی کیوهکەو نە لەهەموو باسی لەشکرکیشییهکانی لەولاتی زاموادا (۸۸۱ و ۸۸۰ پ.ن) ناوی روبراری زی ناهینیت.

هەلەکە دووباره دەبیتهوه (۲۶/۳۸/۱) و ئەمجاره باسی دروستبوونی مرۆف لەسەر زهوی پاش لافاوهکە کە بەپیی داستانهکە ی گیلگامیش "لەولاتی لولودا بوو (لەسەر کیوی نیسیر لەدەقه ئاشورییهکە)"، کە ئەمە هەلەیه چونکە داستانهکە باسی دروستبوونی مرۆف پاش ئەو کاتە ناکات و باسی دروستبوونی مرۆف پیشتره لەپوداوی لافاوهکە، ئەگەر مرۆفیش دواي لافاوهکە بوویت ئەو لافاوهکە کیی خنکاندو کی لەو لافاوه رزگاری بوو؟ جگەلهوهش داستانهکە نالیت کیوهکە کەوتبووه ولاتی لولو.

۶- دوکتۆر باسی نسهتی ئاشورییهکان بۆ خوداوهند ئاشور دەکات و دەلیت: هەرچهنده لەپرووی رەگەزهوه لەخوربیهکان یان گوتیبیهکان یان لولوییهکان هاتبوون (۳۱/۱).

ئەمە ی دوکتۆر نووسیویهتی تەواو هەلەیه چونکە نە گوتیبیهکان و نە لولوییهکان نەیانئوانیوه رەگەزه سامبیهکە ی ئاشورییهکان بگۆرن و هیچ بەلگە نییه لەسەر ئەوهی ئەمانه توانیبیتیان وهک نەتەوه تیکەل بە ئاشورییهکان بن تا ئەو رادهیه ی پیکهاتی رەگەزبان بگۆرن چ جای ئەوهی ئاشورییهکان بە رەچەلەک بچنەوه سەر ئەوان. سەبارت بە خوربیهکانیش؛ ئەمانه کاریان کردبووه سەر ئاشورییهکان لەو ماوهیهی لەژێردەستی دەولەتی میتانیدا بوون (لەناوهراستی هەزاری دووهمی پ.ن)، بەلام نەک تا ئەو رادهیهی بیانکەنه خورری یان خویان لەخوربیهکانهوه هاتبن. شتیکیشه موناقهشه هەلناگریت کە ئاشورییهکان سامی زمان بوون وهک میلیهتیکی سامی زمان مانهوه.

کاتیکیش نووسەر دەلیت ئاشورییهکان لە خوربیهکان یان گوتیبیهکان یان لولوییهکان هاتبوون و بەم جوړه ئەم هەموو ئیحتیماله دادهنیت، ئەمە ئەوه دەگەیهنیت کە بەزۆر بییت یان بەخوشی هەر دەبییت لهیهکیک لەمانه هاتبن ئیتر گرنگ نییه لەکامیان.

۷- نووسەر (۹۰/۱) لیستیکی شوینەوارەکانی کوردستان دەنووسیت کە ناوی شوینی دەرەوهی کوردستانی تیدایه وهکو: لارساو ئوروک (باشووری عیراق، دەورووبەری ناصرییه) و دوور-کورینگالزو (نزیک بەغدا) و بابل و ئوگاریت (سووریا) و بەعلبەک (لوبنان)... سەیر ئەوهیه لەلایه رەهی پیشوودا نووسەر نەخشهیهکی جوگرافیایی داناوه و سنووری کوردستانی دەستنیشان کردوو و ئاشکرا دیاره ئەو شوینانە لە دەرەوهی ئەو سنوورەن.

لیستهکەش جگە لهوه ناتەواوه چونکە شوینەواری کوردستان زۆر لهوه زۆرتەن؛ هەر پارێزگایهکی کوردستان نزیکه ی هەزار شوینەواری ههیه. بیگومان کەمیک لەمانه ناودارو گرنگن، بەلام ئەگەر تەنها باس لە شوینەوارە ناودارەکان بکەین لیستهکە هیشتا زۆر شوینی نەتوو. شتی تر ماوه لەسەر ئەو لیسته بوتریت بەلام ئەوهنده بەسه.

۸- نووسەر دەلیت: بەهۆی ئەو لهوحانە ی لەکوردستان و دەرەوهی کوردستاندا دۆزراونەتەوه دەتوانییت ئەمپۆ جیماوهکانی گوتیبیهکان دەستنیشان بکریین وهک نەخشهکە ی هۆرین-شیخان و (دبسه قتال) ی پادشا لاسیراب کە

^۲ سەبارت بە ناوی "کینوی قوتی" هیندهی بزائم ناوهکە لەلیستیکی جوگرافییدا ههیه کە هی سەردهمی نویی ئاشورییه نەک سەردهمی ئەکەدی کە چوارده سده یان زیاتر پیشتره، بەلام لەبەر ئەوهی سەرچاوهیهکی وام لەبەردهستدا نییه بۆ دلتیا بوون لهوه لیژهدا بریاری تەواو نادەم.

ناردی بۆ شاری سیبار (سیپیار/ف.ق) و سهره برۆنزییه که که نزیك همه دان دۆزرا بووه و (۰) و ئه و ئاسارانیه له ئاراپخادا دۆزرا و نه و ته وه، ههروهها مۆره لووله کیههکان که دهگه پینه وه بۆ سهردهمی فه زمانه وای گوتی له سومهرو ئه که ده به لام زۆر به داخه وه هه موو ئه م ئاسارانه شوینه واری زمانه وانیهان تیدا نییه (ل/۱/۱۳۰).

پرسیاریکیش ئه وهیه: ئایا چۆن ئه و له و حانه ی دهره وه و ناوه وه ی کوردستان ده توانن یارمه تیمان بدهن له ده ستنیشان کردنی جیماوه گوتیههکان، به تاییه تیش بۆ ئه و نمونانه ی دوکتۆر باسی کردوون؟ ئه مه ته نها قسه یه و به س. پرسیری تریش ئه وه یه مه به سستی دوکتۆر له نه بوونی شوینه واری زمانه وانی چیه؟ ئایا مه به سستی له زمانی گوتیهه یان له نه بوونی هیچ نووسینی که به سهر ئه م جیماوانه؟ ئه گه ره مه به سستی دووه میانه دیاره ئه مه راست نییه چونکه نه خشه که ی ناوچه ی هۆرین-شیخان (واته ئه وه ی دهره بندی بیلووله) نووسینی ئه که دی له سهره، به هه مان شیوه ش جیماوه که ی ((لاسیراب)). پاشان ئه و سهره برۆنزییه ته نها وه کو ئیحتمال هی پادشایه کی گوتیهه (دیاکۆنۆف له کتیپی میدیا-بروانه دواتر). سه بارت به (دبسه قتال) بروانه خالی خواره وه. بۆ نه خشه که ی دهره بندی (بیلووله) ش بروانه ئه و به شه ی به تاییه تی بۆی ته رخان کراوه. ئه م پرگه یه زیاتر هه لده گریت قسه ی له سهر بگریت به لام ئه مه نده مان به سه.

۹- نووسه ره له چه ند شوینی که دا باسی (دبسه قتال) ی پادشای گوتی ((لاسیراب)) ده کات (بۆ نمونه ۱/۱۳۰). نازام مه به سستی نووسه ره له (دبسه قتال) چیه به لام وای بۆ ده چم مه به سستی له دبوس (ده ببوس) که جگه له واتا باوه نویکه ی که پیی ده لێن (ده مپوس) واتای کۆنی جوړه چه کیکی ده گرتوه. جیماوه که ی لاسیرابیش له راستیدا سهره سه و له جانه mace head، وشه ی mace یش له ئینگلیزیدا جگه له سه و له جان جوړه چه کیکی کۆنه و دیاره له مه وه دوکتۆر وتویه تی (دبسه قتال) و رهنگه له سه ره چاوه یه کی عه ره بییه وه وشه ی (ده ببوس) ی وه رگرتوه.^۴

پاشان که س نه یوتوه لاسیراب ئه و سهره سه و له جانه ی ناردبوو بۆ سیپیار به لکو هه ره ئه وه نده ده زانییت ئه و جیماوه له ویدا دۆزرا بووه.^۵ پاش هه موو شتیکیش خویندنه وه ی نویترو ته وواتری ناوه که (لائیراب) ه، ئه م خویندنه وه یه ش له کتیبه که ی (جه ی کۆسن) دایه واته SKL که دوکتۆر چه ند جارێک وه ک سه ره چاوه ناوی ده هی نییت.

۱۰- نووسه ره ده لێت (۱/۱۳۱): تو ماره کانی پادشایانی ناشور له سه ره ده می (سه ره جۆنی) دا به زۆری هه وئه کانی شه ره کانیانی تیدا یه له گه ل لولوبیههکان له ولاتی زاموادا (دهره بندی بازایانی ئیستا).

که س نه یوتوه و که سیش نالیت دهره بندی بازایان ولاتی زاموا بووه. ئه وه ی شتیکی که م له باره ی له شکرکیشییه کانی ناشور ناصیرپالی دووم له زاموادا (له هه ردوو سالی ۸۸۱ و ۸۸۰ پ.ن) بزانییت^۶ ئه و راستیه ش ده زانییت که ولاتی زاموا، به تاییه ت کاتی ئه و پادشایه به لای که مه وه ناوچه ی نیوان زیی کویه و سیروان بوو. دهره بندی بازایان ته نها یه که دهره بند بوو له ولاتی زاموا ناوچه ی ده وره به ی دهره بنده که ش ته نها ناوچه یه کی بچووک بوو له و ولاته.

ئینجا یان ئه وه یه مروّف نه زانییت واتای ((سه ره ده می سارگۆنی)) چیه، یانیش زانیاری نییه له باره ی شه ره کان له زاموادا چونکه سه ره ده می سارگۆنی، ئه گه ره باس له سه ره ده می ناشوری بگریت، کاتی سارگۆنی دووه می ناشوری (۷۲۱-۷۰۵ پ.ن) و نه وه کانی ده گریته وه که به مانه ده وتریت بنه ماله ی سارگۆنی. شه ره کانی ناشورییه کانییش

^۴ (دبسه قتال) له به شی گوتیههکان له کتیپی (تاریخ الکرد القدییم) دا هیهه (ل/۵۸). ئه و به شه له نووسینی د. فهوزی ره شیدو له و به شانیه که دوکتۆری خو مان شتی بۆ زیاد کردوه و به پیی ئه و باسانه (دبسه قتال) له و زیاد کراوه ی دوکتۆری خو مانه.

^۵ بۆ ئه م جیماوه وه ره گێرانی نووسینه که ی سه ری و بۆ لائیراب به گشتی بروانه بابه تی: پادشا گوتیههکان و نووسینه کانیان له (میژووی دیرینی کوردستان)، کتیپی یه که م، ل ۱۹۶ به داوه.

^۶ دوکتۆر له چه نده ی شوینی کتیبه که یدا ناوی بابه ته که ی (سپایزه ره) له باره ی له شکرکیشییه کانی ناشور ناصیرپال ده نووسییت. ئه و هه لیه ی سه ره وه ش ده چیتته سه ره به لگه کانی تر که دوکتۆر ئه و بابه ته ی نه یینیه.

له زاموادا زۆر پیش نهوه، واته له کاتی ناشورناصیرپالی دووهمه وه ستابوو، ده توانین کاتی کوره کهی نهویش، واته شالمانه صهری سییه م، زیاد بکهین که ئه میان له به شیکێ تری زاموادا شه پری کرد که ناوی نابوو زاموای ناوخوا (سالی ۸۵۵ پ.ن).^۷ له وه به دواوه پادشا ناشورییه کان، به تایبه تیش سارگون و نهوه کانی به زاموادا تیده پهرین به مه بهستی شه پکردن له ناوچه کانی رۆژه لاتی نهو ولاته، واته کوردستانی ئیران.

که واته له نووسینه کانی پادشا سارگونیه کان باسی شه پ نه کراوه چ جای نهوهی نووسراوه کانی نهو پادشایانه

((به زۆری)) باسی نهو شه پرا نه بکهن!!

۱۱- له شوینی تری کتییبه کهیدا دوکتور نهیزانیوه زاراوهی (سارگونیه کان) چیه بویه ده نووسی: تو ماره کانی پادشایانی ناشور له سه رده می سه رجونی نیوان سه دهی ۹ و سه دهی ۷.. تا (۱/۱۶۱). و تمان پادشا سارگونیه کان سارگون و نهوه کهی بوون و سارگون له ۷۲۱ تا ۷۰۵ پ.ن حوکمی کردوو بهم شیوهیه پادشا سارگونیه کان له کۆتایی سه دهی ۸ تا سه دهی ۷ ژیا بوون و سه دهی ۹ که دوکتور باسی کردوو به لای که مه وه سه دهیه ک پیش پادشا سارگونیه کان بوو و به حسابی زۆریش دوو سه دهیه.

۱۲- نووسهر (۱/۶۵) دوو رووداو دوو پادشا که ماوهی نیوانیان له ههزار سال زیاتره ده کاته هاوچه رخی یه کتر. نووسهر ده لیت حامورابی چهند شه پکی کردو به سه ر توروککیه کان و کاکومو و (کور) سوپارتو سه ر که وت و په لاماری هیزه کانی سه رجونی دووهمی ناشوری و غه رامه ی خسته سه ر هاوپه یمانه کانی له خه لکی ماننا له کوردستانی رۆژه لات بۆ نهوهی نهو ناوچه یه له هیزه کانی (کاکمو) بیاریزیت!!

حامورابی له (۱۷۹۲) بۆ (۱۷۵۰) ی پیش زاین حوکمی کردبوو له کاتی کدا سارگونی دووهمی ناشوری له (۷۲۱) بۆ (۷۰۵) ی پیش زاین حوکمی کردوو بهم جوړه ماوهی نیوان دوو پادشا که زیاتر له ههزار سال بووه له گه ل نهوه شدا دژی یه کتر شه پان کردبوو!

ئه م قسه یه ی دکتور وه که نهوه یه بوتریت هیزه کانی خه لیفه ی عه بیاسی نه لموعته صم په لاماری هیزه کانی شیخ مه مموودی حه فیدیان داو غه رامه یان به سه ر سمکۆی شکاکی هاوپه یمانی سه پاند!!

پاش ده ستکه وتنی کتییبه کهی هیرتسفیلدیش بۆم ده رکه وت دوکتور ئه مه ی لهو کتییبه وه رگرتوو به لام به سه قه تی و بی ناو بردنی نهو سه رچاوه یه. هیرتسفیلد باسی شه پی حامورابی دژی توروکومو و کاکومو و کور (واته ولاتی) سوپارتو ده کات و پاشان چهند دیریک له سه ر کاکومو ده نووسی و ئینجا ده چیته سه ر باسی سارگونی دووهم که ویسایه تی خو ی به سه ر ولاتی ماننا سه پاندو وا خو ی نیشان داوه که ده یه ویت له په لاماره کانی کاکمو (کاکمییه کان) Kakmu ئه مین بیته^۸. بهم جوړه هیرتسفیلد زانیویه تی چی ده لیت به لام دوکتوره کهی خو مان نهیزانیوه چۆنی نه قلی بکات و نهو دوو سه رده مه له یه ک زۆر دووره ی تیکه ل به یه ک کردوو.

دوکتور ژماره یه که هه له له دوا ی نهوه ده کات و لهو هه لانه ته نها نهوه ی په یوه ندیی به نووسینه کهی (نابونائید) هوه هیه هه لده بژیرم. دوکتور (۱/۶۵) نهو ده قه ی له هیرتسفیلده وه وه رگرتوو که چی ناوی نابات و له جیاتی نهوه ده لیت: بگه پیره وه بۆ دیره کانی ۱۱-۱۵ له ستوونی سییه می نووسینه کانی نابونائید!! هیرتسفیلد نهو ده قه ی

^۷ بۆ ئه م رووداوه بروانه:

ARAB, 1, S561.

^۸PE, p.234.

ولاتی ماننا له ده ورره ی ده ریچه ی ورمی بوو و زۆر به ره و باشووری ئه و ده ریچه یه دریز ده بووه. ناوه کهی له هه زاری یه که می پیش زایندا له نووسینه ناشورییه کاندای بۆ یه که م جار بینراوه (نهویش چونکه لهو کاتهدا ناشورییه کان گه شتنه نهو ناوچه یه ده نا بۆی هیه ناوه که زۆر له وه کۆنتر بیته)، کاکمی یان کاکمو، یاخود شیوه ته که دیکراوه که: کاکومو گه لیک و ناوچه یه که (شوینه کهی دیار نییه به لام ره نگه رۆژه لات و باکووری رۆژه لاتی که رکوک) له هه زاری سییه می پیش زاین به دواوه ناویان هاتوو.

نووسیوه و دوکتوری خویمان چون نووسراوه ئاوا نهقلی کردووه جگه له چهند دهستکارییهکی کهم. لههه مووشی خوشتره ویه دهقهکه لای هیرتسفیلد دهلیت: ((له مانگی ته مموزدا...)) پاشان دهقهکه دهلیت: ((له روژی ۱۴ میندا سیپیار بهبی شهیر گهرا))، کهچی دوکتور ده نووسیوت: ((و فی ۱۴ سیبار استولی علی المدینه من غیر مقاومه...)) واته له ۱۴ ی سیپیاردا شارهکهی بهبی بهرگری گرت. بهم جوړه دیاره که دوکتور لیږدهدا شاری ناوداری سیپاری به ناوی مانگ زانیوه.

۱۲- دوکتور له شوینیکی تر دا باسی شهړی حامورابی دژی توروکوم و کاکوم و سوبارتو کردووه که پیشتر بینیمان و دوکتور دهلیت که نویترین بهلگه نامه دوزرابنه وه له ناوچهی مملانهی توروکی-بابلی بریتی بوون له میلهکانی بیئوته که ژمارهیهکیان سالی ۱۹۷۷ بو مؤزهخانهی سلیمانی بران و نهوانهی تر دزران و له دهرهوهی کوردستان کردان و دوکتور (عبدالهادی الفوادی) ئامازه بو نهوه دهکات که هه موو نهو تو مارانه هی خورریهکان بوون (۱۴۷/۱).

نهو نووسیوانهی بیئوته بههیچ جوړیک باسی مملانهی توروکی-بابلی ناکه له بهر نهوهی نهو نووسیوانه هی پادشای (سیموروم) ن نهک هی پادشایهکی بابلی یان توروکی، نهو پادشایهش (ئیدی سین) به که سهردهمهکهی بهتوای نه زانراوه^۹ بهلام بههیچ شیوهیهک هاوچهرخی حامورایی بابل نییه، تهنها لهکاتی حاموراییشدا بابلییهکان (نهگه باس له دهولهتی شاری بابل بکهین) توانییان بگه نه کوردستان، تهنا نهت حاموراییش ماوهیهکی زور پاش نهوهی بووه پادشا ئینجا پهلاماری کوردستانی دا (سالی ۲۷ه می حوکمی). بهکورتی نووسیینهکانی بیئوته په یوهندیان به مملانهی توروکی و بابلییهکانه وه نییه چونکه ئیدی سین ماوهیهکی زور پیش دهرکهوتنی بابل ژیا بوو و رهنگه هینده کوون بیئت هیشتا بنه مالهی فه رمانهوا له بابل دروست نه بوو.

پاشان نهو نووسیوانهی که له عیراقد ما نهوه نه بران بو مؤزهخانهی سلیمانی بهلکو بو مؤزهخانهی عیراقی له بهغدا و دوکتور عبدالهادی الفوادی نهک تهنها نه یوتوه نهو نووسیوانه دهگه پینه وه بو خورریهکان بهلکو تهنا نهت باسی خورریهکانیشی هه ر نه کردووه.^{۱۱}

۱۴- سهبارت به ماوهی حوکمی حامورابی نهو ماوهیه نمونهیهک له دهیانمان پیشکدهش دهکات له بارهی نهوهی نووسه شتی کو کردوته وه بی نهوهی لییان وردبیته وه (بینیشمان تهنا نهت نهقلکردنه که بههاله کراوه). نووسه جاریک سالانی (۱۷۹۲-۱۷۵۰ پ.ن) بو حوکمی حامورابی ده نووسیوت (بو نمونه ۱/۴۴۲) و جاریکی تر (۱۷۲۸-۱۶۸۶ پ.ن) (بو نمونه ۱/۱۴۶). دهبا نهو دوو میژووه جیاوازه جیگهی سه رنجی دوکتور بوایه بهلام بهداخه وه و نه بووه و هکو خویمان نهقلی کردوون. میژووی یه کهم به پیی تهقدیریکه به ناوی (میژوودانانی ناوهراست) که زوریهی

^۹ دوکتور وای نووسیوه واته: ابیتعت، خوشی مه بهستی فرژشان و دهبا یه بینووسیایه: بیعت.

^{۱۱} کوزاد موحه ممد له ماسته نامه کهی له هوله ندا بهلگه ده هیئته وه له سه ر نهوهی ئیدی-سین هاوچهرخی ئیشی ئیرا بوو:

Kozad M. Ahmad, The Northern Transjordan in the First Half of Second Millennium B.C., A Thesis presented to the Assyriology Section of the Faculty of Arts at the University of Leiden, 2003, pp.90-91.

ئیشی ئیرا (۲۰۱۷-۱۹۸۵ پ.ز) دامه زینه هری بنه ماله ئیسین بوو پیشتر فه رمانه وای شاره که بوو له لایهن دوا یه مین پادشای بنه مالهی تور (ئیبی سین) و هه ر له کاتی نهو پادشایه (سالی ۲۰۱۷) جیا بووه وه. نهگه نهو ده ستیشان کردنهی سه ره وه ش راست بیئت نهو کاته ئیدی سین تهنا نهت پیش دامه زانندی بنه مالهی یه که می بابل ژیا بوو، که ته مه یان سالی (۱۸۹۴) بوو ته مه زیاتر له ۹۰ سال دوا ی مردنی ئیشی ئیرایه.

^{۱۱} دوکتور عبدالهادی نووسیینهکانی مؤزهخانهی عیراقی له گوژاری سومر وهر گهراوه:

Dr.A-H. Al-Fouadi, Inscriptions and Reliefs from Bitwāta, Sumer, 34, 1978, p.122-129.

پسپوڤان لهسەری دەرپۆن و دووهمیان بەپیی (میژوودانانی کورت)ەو ژمارەیهکی بەرچاوی پسپوڤان ئیشی پی دەکن. ئەو جیاوازییە میژووش دەگەریتەووە بۆ ئەو راستییەکی که نادانییەکی هەیه له سەلهکانی ئەو سەرەدەمەو سەرەدەمەکانی دواتر ئەویش تا کاتیکی دیاریکراوی سەرەدەمی نوئی ناشوری که میژووەکه ورد دەبیت. دوکتۆر میژووەکهی چۆن لەو سەرچاوەیە بەردەستی بینووە ئاوا ئەقلی کردووە. هەمان حالەت لە میژووی حوکمی شامشی ئادادی یەکهەمی ناشور هەیه که جارێک سالانی (۱۸۱۲-۱۷۸۰ پ.ن)^{۱۲} دەبینین (۱/۴۵۲) چونکه والای هیرتسفیلد هاتوووە نووسەر ئەقلی کردووەو جاری تر ژمارەکانی میژوودانانی کورت بۆ کاتی رووداوەکانی دەنووسیت (۱/۴۶۱ و ۵۶۰ پ) که والای (لەسو) هاتوووە بی ئەوێ ئەو جیاوازییە سەرنجی نووسەرەکهی خۆمان رابکیشیت.

۱۵- نووسەر باسی پادشای دوو ولات هەرەها ئورزانا پادشای موساسیر دەکات که ئەمانە ناوی خورریان هەلگرتبوو (۱/۱۶۲). دوکتۆر ناوی ئەو دوو پادشایە نابات، سەبارەت بە ئورزانا که پادشای موصاصیر بوو (ناوی شاره‌کەش موصاصیرە نەک موساسیر) لەهیچ سەرچاوەیە کدا نەمبینووە بوتریت ناوہەکی وەک خورری زانراپیت. شتە سەیرەکه ئەوێ دەکتۆر لەو شوینەدا که ئەمە میژووی پەراویزیکی داناووەو کتییەکهی (لەکنییل)ی وەک سەرچاوە نووسیوە. ئەو کتییەش لەپاستیدا بریتییه لە نووسینی پادشایانی ناشورو بابل (بەتایبەت پادشایانی ناشور) و لەو دەقەدا (لەکنییل) هیچ روونکردنەوێهەکی نەنووسیوە مەگەر چەند پەراویزیکی زۆر کم، وەک لەشوینیکدا ناویک هاتیبیت و لەکنییل لە پەراویزدا نووسیویەتی ئەمە ناوی پادشایەکی یان ناوچەیه‌که. بەکورتی کتییەکه دەقی نووسراوی پادشایانەو لێرەدا که دوکتۆر پەراویزەکهی نووسیوە دەقەکه هی سارگۆنی دووهمی ناشورییە ئیتر نایا پادشای ناشور دەنووسیت ناوی ئورزانا ناویکی خوررییە!؟

۱۶- دوکتۆر باسی دوو زانا دەکات که وای بۆ دەچن که زمانی ئورارتویی بە دوو ناو ناسرابوو ئەوانیش زمانی وانی (لەناوی دەریاچەکی وانه‌و هاتوووە) و زمانی موساسیری (لەناوی موساسیرەو) و هەردووکیان لەزمانی خوررییەو نزیک بوون (۱/۱۶۴).

قسەکهی دوکتۆر ئەو دەگەریتەووە که کاتی خۆی زمانی ئورارتویی ئەو دوو ناوہی هەبووەو ئەمە بۆچوونی ئەو دوو زانایە، ئەمەش تەواو هەلەیه چونکه (وانی) یاخود (قانی) ناوی زمانی ئورارتویی نەبووە بەلکو ئەو ناوہ بوو که زانایان لە زمانی ئورارتویی نابوویان، جگە لەوہش بپروا ناکەم کهس ناوی زمانی موصاصیری (وتمان ناوی شاره‌که موصاصیرە نەک موساسیر) لە زمانی ئورارتویی ناوہ، ئەگەر واش بیت قسەیه‌کی زۆر سەیرە بوتریت زمانی ئورارتویی لەو سەرەدەمانەدا ئەو دوو ناوہی هەبووە (واتە وانی و موصاصیری) و ئەو دوو زمانە لە زمانی خوررییەو نزیک بوون. ئەمەش وەکو ئەوێهە بوتریت زمانی کوردی کاتی خۆی دوو ناوی هەبووە: (س) و (ک)، ئەو دوو زمانە کوردییە لە فارسییەو نزیک بوون.

۱۷- دوکتۆر باسی دوو میلی (کیلە شین) و (تۆپزاوا) دەکات که دوو پادشاکە: اشبوینی و مینوای کوپی تیئاندا بەزمانی خالدی و ناشوری چیرۆکی سەردانەکیان بۆ موساسیر (اردینی) تۆمارکرد (۱/۱۶۶). پیشتریش (۱/۵۰) ئەو دەلیتەووە که ئەو دوو میلی هی ئەو دوو پادشایەن و دواتریش (۱/۲۰۹) ئەمە دووبارە کاتەو.

دوو میلی کیلە شین و تۆپزاوا هەردووکیان هی (ئیشپوئینی) و (مینوا) نین بەلکو تەنها ئەوێ کیلە شین هی ئەوانە. ئەو دوو پادشایە ئورارتووش هاوچەرخی پادشای ناشوری شامشی ئادادی پینجەم (۸۲۸-۸۱۰ پ.ن) بوون لەکاتی کدا میلەکهی تۆپزاوا هی پادشای ئورارتو روسا (ئورسا)ی دووهمە که هاوچەرخی پادشای ناشوری سارگۆنی دووهم (۷۲۱-۷۰۵ پ.ن) بوو. بەواتایەکی تر نزیکە یەک سەدە میژووی جوان نیوان ئەو دوو میلی جیا دەکاتەو. قسەکهی دوکتۆریش که دوو میلی که چیرۆکی سەردانیان بۆ موصاصیر دەگێرناوە بۆ خۆی لە چیرۆک دەچیت چونکه میلەکهی

کیلهشین که روویهکی به زمانی ئورارتویی نووسراوه بابته میژووی تیدایه و رووهکی ترکه به ئەهکه دییه بابته تیکی ناینیی پوخته و باسی چوونیانه بۆ بهردهمی خالدا، خوداوهندی موصاصیرو دروستکردنی په رهستگه یهک بۆی و قوربانی پیشکەش کردن.. تاد.^{١٣}

دوکتۆر باسی میلهکه و شوینهکهی و نووسیوه: له سههر بهردیکی بازلتی رهش له کیوهکانی سیکاو نزیك قادر چای.. (١/١٦٦)، له کاتییدا (دو مورگان) ه که سهردانی میلهکهی کردبوو و قالبی وهرگرتبوو و وهسفی دهکات: دهربهندی کیلهشین ناوهکهی له میلیکی شینی کۆن وهرگرتوو.. دهربهندهکهی (کیلهشین) ی پهواندوز ریگهیهکی و ده بهخشییت که هه موو چیاکان بپریت بۆئهوهی بگاته ناو دۆلی (گادر چای) نزیك سهراوهکانی زیی بچوک^{١٤}، واته ریگهکه به دهربهندی کیلهشیندا دهروات و پاشان دهگاته گادر چای که نزیك سهراوهکانی زیی نهک (گادر چای) نزیکی دهربهندهکه بیته، سهراوهکانی زیی بچوک (دهوربهری بانه له کوردستانی ئیران و پینجویین له کوردستانی عراق) نزیکی سهرو شهست کیلومهتری ههواپی له کیلهشینهوه دورن، خو ئەگەر باسی ئەو چهند روبرو چههه لای رانیه دهپرژینه ناو زی هیشتا نزیکی ٧٥ کیلومهتر دورین.

وردهشتیش لهبارهی کیله شینهوه که نووسهر دهیانلیت بهجی دههیلیم، بهلام سهرنجی قسهکهی بده که باسی (فریدریش) و گوتز(راستتر:گوتزه) دهکات که سهردانی میلهکهی کردوو (ناوا به شیوهی تاک نووسیویهتی و نالیته کامیان) و لیکۆلینهوهیان لهبارهوه بلاوکردهوه، پاشان سایک (راستهکهی: سایش) دهقهکانی ئەم میلهی وهرگێرا(١/١٦٦)، ته ماشای سهراوهکانیشی بکه دهبینی ئەوهی فریدریش هی سالی ١٩٣٣ ه و ئەوهی گوتزه هی ١٩٣٦ که چی ئەوهی سایش هی ١٩٠٠ ه، ئیتر چۆن سایش ((پاشان)) دیت و شتی خۆی دنووسیت؟^{١٥}

١٨- دوکتۆر وینهی چهند کهسیکی داناوه و نووسیویهتی ((کوچی میدیهکان له سهردهمی سهرجۆنی بۆ ولاتی ماننا)) (١/١٨٣). وینهکه دیاره له کتیبهکهی (میدیا)ی دیاکۆنۆفوه وهرگیراوه، ته ماشای ههردوو وهرگێرانی فارسی و کوردی (که ئەمیان له فارسییهوه وهرگیراوه) دهبینی له فارسییهکدا نووسراوه: کهسانی میدی یان ماننایی له نهخشی هه لکه ندرای ئاشوری دور-شاروکی (کوئایی سهدهی ههشتهه پ.ن)^{١٦} و ئەم راسته نهک کوچی میدیهکان. بهلام لهوه خوشتر ئەوهیه وهرگێرانی کوردی لهجیاتی دور-شاروکی نووسیویهتی: ((سهردهمی شاروکی))^{١٧}. دیاریشه وهرگێری کوردی وشهیی دور (=قهلا به ئەکهدی)ی به دور (=سهردهم به فارسی که له عه ره بییهوه وهرگیراوه) زانیوه

^{١٣} بابته تیکی وهرگێردراومان لهبارهی میلی کیله شین ته ماشا بکه له: گۆفاری رامان، ژماره ٣١، ١/٥/١٩٩٩، ل ١٨٠-١٨٦. (ئاردینی)ی ناوی شاری موصاصیره له دهقه ئورارتوییهکه. لهو بابته وهرگێردراوه ئەو تیبینییه ههیه که نووسینه ئاشورییهکه (نهزری)یه بهلام ههله چنی گۆفاره که وشهکی به (نهزری) زانیوه و له سههر ئەم ئەساسه کردویهتی به (تیۆری) که ئەمه ههلهیه.

^{١٤} بروانه بابته وهرگێردراوه کهمان، پهراویزی سهروهوه.

^{١٥} دوکتۆر بۆ ئەوهی سایش نووسیویهتی: ZA, 5, 1900 که ئەمه ههلهیه چونکه ئەگەر ژماره پینج بیت پیش ١٩٠٠ هه تهگهر هی ١٩٠٠ بیت ئەوا ژمارهیه ١٥ یه، با بلیین ههلهی چاپه یان ههلهی وهرگرتن لهو سهراوهیهی ناوی نهبردوووه. سهراوهیهکی واشم له بهردهستدا نییه بۆ ئەمه بهلام وای بۆ دهچم بهرگی پینجهمه که زۆر پیش ١٩٠٠ بوو چونکه له بابتهکهی (دو مورگان) لهبارهی کیلهشینهوه (سالی ١٨٩٦) ناماژه بۆ کارهکی سایش کراوه.

^{١٦} ا.م. دیاکونوف، تاریخ ماد، ت. کریم کشاورز، چاپ ششم، ١٣٨٠، ص ١٤٠.

^{١٧} ئی. م. دیاکونوف، میدیا، و. برهان قانع، بهغدا، ١٩٧٨، ل ٢١٦.

بۆیه دوور-شارروکین (=قه لای شارروکین=قه لای سارگۆن) ی به (سهردهمی شاروکی) وهرگپراوه. له مه شهوه دیاره دوکتۆری خۆمان ئه وینه یه له وهرگپراوه کوردیه که وهرگرتوه بۆیه وتوویه تی (العصر السرجونی)^{١٨} هه چهند دوکتۆری خۆمان لیره دا ناوی کتیبه که ی دیاکۆنۆفی نه بردوه به لام له شوینی تردا کاتیک ناوی ده بات ده لیت: چاپی رووسی! ئه مه ی ئیستاش و تمان یه کی که له به لگه کان که له وهرگپراوه کوردیه که شتی وهرگرتوه.

١٩- دوکتۆر به حوکمی نه شاره زایی له سهرده مه کان بازیک ی زۆر گه وره یان به سه ردا ده بات؛ ئه وه تا باسی مرۆقه زۆر کۆنه کان ده کات به مرۆقی نیاندرتالی ئه شکه وتی شان هه ره وه که له قۆناغی پراوکردن و کۆکردنه وه ی خۆراکدا بوون و خۆیان له سروشت جیا نه ده کرده وه پاشان گۆران رووی دا له به کاره ی نانی ئامیری به ر دین بۆ به کاره ی نانی ئامیری کانزایی (وه کو خه لکی چه رموو و ته په سه راب) و له کۆتاییدا ده رکه وتنی نیزامی باوکانه له شوینی نیزامی دایکانه (وه ک کۆمه لگه ی شاری نوزی و کوروخانی (کوروخانی/ف.ق) و شمشاره) (٢٠٠/١).

دوکتۆر له مرۆقی کۆنه وه ده ست پێ ده کات و مرۆقی نیاندرتالی شان هه ره به نموونه ده هی نیت هه وه که ده گه پت هه وه بۆ ٦٠ هه زار تا ٤٥ هه زار سال^{١٦} و له ویوه باز ده بات بۆ چه رموو که هی ده وره به ری ٨٧٠٠ ساله پێش ئیستایه، پاشان بۆ شمشاره (٤٠٠٠ سال یان که متر بهر له ئیستا) و نوزی (چه ند سه ده یه که له مه نویت ره) .. ئیتر ئه وه هه موو ماوه زۆرانه

^{١٨} دوکتۆر له کتیبیکی پێشویدا هه مان شتی کردوه: وینه ی له وهرگپراوه کوردیه که ی میدیای دیاکۆنۆفی وهرگرتوه بی ناو بردنی. دوکتۆر وینه ی قه لایه کی ((بردوه)) که ئه و وینه یه له دوور-شارروکیندا دۆزرا بووه وه وهرگپری کوردی نووسیویه تی: سهرده می شاروکی (میدیا، ل ٣٠٤) دوکتۆریش نووسیویه تی: چه رخی سه رگۆنی:

د. جمال رشید احمد، لی کۆلینه وه یه کی زمانه وانی ده رباره ی میژووی ولاتی کورده واری، ده زگای رۆشنیبری و بلاو کردنه وه ی کوردی، ١٩٨٨، ل ٥٦٧. هه ره ها دوو وینه ی کوشتنی دیل و ئه شکه نه دانیان و کۆچپێکردنی خه لکه وه هی سهرده می شالمانه صه ری سییه من و له هه مان کتیبه وه ((بردونی)) که چی بۆ یه کینکیان ده نووسیت: چه رخی سه رگۆنی (ل ٥٦٥) که ئه مه له کتیبی (میدیا) دا نییه. ئاشکرایه شالمانه صه ری سییه م زۆر پێش سارگۆنی دووه می ئاشوری بوو. دوکتۆر ده قواده ی شه رحی ئه و وینه نه قل ده کات. ئه و کتیبی دوکتۆریش وێرانه یه کی تره. دوکتۆر شتی تر ده نووسیت: چه رخی ئیمپراتۆریه ت که له نیوان سالانی ٧٤٧-٦١٢ پ.ز. (و به ناوی (چه رخی سه رگۆنی) ناوبانگی ده ر کرده وه (ل ٢٦٩) که ئه مه دیسان هه لیه له بهر ئه وه ی سارگۆن دوا ی ٧٤٧ هه تبه و. دوکتۆر دوا ی ئه وه ده لیت: پروانه وینه ژماره ٢٣، که چی وینه ی ٢٣ که دایناوه هی ده رگاکانی (به لوات) هه وه ی شالمانه صه ری سییه مه که پێش ٧٤٧ ژیا بوو!! دوکتۆر بۆ قسه که ی سه ره وه بابه تیک ی گۆشاری سومر ده نووسیت: ژماره ٢٥، ١٩٦٩، ل ٤٥ وه ی دوکتۆر سامی سه عید ته لته جمه ده. ناو نیسانی بابه ته که ی د. سامی ئه مه یه: نووسینه وه ی میژووی لای ئاشورییه کان له سهرده می ساگۆنیدا ٧٤٧-٦١٢ پ.ز. ئاشکرایه ئه م میژوه هه لیه به لام د. سامی له سه ره تای بابه ته که یدا باسی سهرده می ئیمپراتۆریه تی ئاشوری ده کات (٦١٢-٧٤٧) که ماوه زۆره که ی ئه و سهرده مه به سهرده می سه رگۆنی (٧٢٤-٧٠٥) ناسراوه. به م جۆره ش د. سامی هه لیه ناو نیشانه که ی راسته کردۆت هه وه (هه رچه نده لیره دا دیسان هه لیه که هه یه ئه ویش سالی ٧٢٤ که راسته که ی ٧٢١ هه). دوکتۆری خۆمان ماوه ی (٦١٢-٧٤٧) بۆ سهرده می سارگۆنی له و بابه ته وهرگرتوه وه وه کو سه رچاوه ناوی نووسیوه هه رچه نده ئه مه زانیارییه کی ساده و زۆر زانراوه پتویست به نووسینی سه رچاوه ناکات بۆی، سه ره رای ئه وه ش بینیمان هه لیه له و زانیارییه ساده کردوه. به کی که له شته خۆشه کانی ئه و کتیبه پێشوه ی د. جه مال ئه وه یه دیاکۆنۆف له کتیبی (میژووی میدیا) یدا باسی تیشاری (تیشانتال) ی کرده وه که پادشای ئورکیش و ناواره (وه رگپراوی فارسی، ل ٩٩ و ١٢٥، وهرگپراوی کوردی ل ١٥٥ و ١٩٤) که ئه مه هه لیه چونکه ئه و ته نه ها خزی به پادشای ئورکیش بردوه و پادشایه کی تر ئه ویش ئاریسین (ئاتال سین، ئاتال شین) خزی به پادشای ئورکیش و ناوار ناو بردبوو (پروانه: میژووی دیرینی کوردستان-کتیبی یه که م، بابه تی ئورکیش) و به م جۆره دیاکۆنۆف ئه و دوانه ی تیکه ل به یه ک کرده وه دوکتۆری خۆمان هه مان شتی نه قل کرده وه هیشتا له و کتیبه یدا ناوی ئه و سه رچاوه یه ده نووسیت که نووسینه که ی (ئاریسین) ی تیدا یه وه له لیستی سه رچاوه کان دیسان ده ی نووسیت هه وه ده یخات لیستی سه رچاوه فه ره نسییه کان! هه لبه ت ته گه ر ئه و سه رچاوه یه بدیا یه هه لیه کتیبی (میدیا) ی دووباره نه ده کرده وه.

^{١٩} بۆ ئه و سهرده مه مانه و سهرده مه کانی دواتر له کوردستاندا پروانه کتیبه که ی تاها باقر، لاپه ره ١٧٦ به داوه.

لهو بهینه دا دهسووتین. خو نهگەر بۆ بازی دووم بیوتایه سهردهمی چهرموو پاشان سهرهتای سهردهمی گزنگی بنه ماله کان (نزیکه ی ٥٠٠٠ سال پيش ئیستا) هیشتا باشر دهبوو هرچهنده هیشتا هر هلهیه.

له نیوان مروقی نیاندرتال و سهردهمی چهرموو دهیان هزار سال ههن، له نیوان چهرموو و شمشارهش دیسان قوناغی زور و ماوهی زور ههن.

جگه له مانهش کی و توویهتی چهرموو گورانکاری به خووه دیبوو له بهکارهینانی نامیری بهردین بۆ بهکارهینانی نامیری کانزایی؟ خه لکی چهرموو هیشتا له چهرخی بهردین کاریان دهکردو چهرخی بهردین-کانزایی، واته سهرهتای ناسینی کانزا زیاتر له هزار سال دوی چهرموو بوو و نهگەر نه وهش حساب بکهین که بهکارهینانی کانزا به ته قریبی له ناوهراستی سهردهمی (بهردین-کانزاییهوه) دهستی پیکردبوو^{٢٠} ماوهی نیوان چهرموو و بهکارهینانی کانزا ده بیته نزیکه ی دوو هزار سال.

له لایهکی ترهوه ته په سهراب-نزیك کرماشان- که متر له هزار سال له چهرموو نویتره، واته هیشتا سهردهمی بهردین-کانزایی نه بووه.

٢٠- دوکتور باسی نهفسانهی گیلگامیش دهکات که ((گاکه ده داتهوه به دهموچاوی خوداوهند عیشتار)) (٢٠٢/١) به لام داستانهکی گیلگامیش و نالیته به لکو نهوه (ئینکیدو)ی هاوپییهتی که رانی گای ناسمانی (که خوداوهند ئانو له سهر داوی ئیشتار ناردهبووی و دوو هاوپیکه دهیکوژن) لیده کاتهوه و بۆ دهموچاوی ئیشتاری هه لدهدات.^{٢١}

٢١- دوکتور شتی زور له کتیبهکی (تاها باقر) له باره ی میژووی و لاتی دوو بارهوه و هرگرتووه به لام زور کهم ناوی دهبات، جگه له وهش نهو شتانه سهقهت دهکات که وهریاندهگریته. لیژه شدا شتیکی کهم دهخمه پوو:^{٢٢}

دوکتور باسی گلینه (فخار) ی چهرموو دهکات که به وتهی خووی له ٩٠٠٠ - ٧٠٠٠ پ. ز له کوردستاندا بلاو بوو (٢٠٦/١). راستیش نهوهیه چهرموو هه مووی شانزه چینه و نهگەر له ژیرهوه بیژمیرین گلینه له چینی دوانزه میندا دردهکهویته، واته له چینی یه کهم تا یانزهیه م (نهگەر له بنهوه بژمیرین)^{٢٣} گلینهی تیدا نه بوو، ماوهی هه موو شوینه کهش چوارسه د سالی خایاند بوو، چهند خه ملاندنیکیش بۆ ته منه که کی هیه که دوایه مینیان سالی ٦٧٥٠ پ. ز بوو^{٢٤} بهم جووره نهک ته نها گلینهی چهرموو له هه موو کوردستاندا بلاونه بووهوه چونکه زانیاریمان لهم بارهیهوه نییه به لکو ههروهه ته منه ی چهرموو زور که متره له ٩٠٠٠ - ٧٠٠٠ ساله ی پيش زاینه ی دوکتور ناوی بردووه. جگه له وهش نیشانه ی بیئاگاییه کی ته واوی دوکتوره له زانستی شوینه وار چونکه نهگەر ته ماشای سهردهمه کان بکهین (ههسسونه - سامه پرا - هه ل هف - عوبهید - وهرکا) .. تاد بکهین ده بینین هه ریه کیان تایبه ته مندی و گلینه ی تایبه تی خووی هه بووه و به وهوه دهناسریتتهوه، ماوهی نهو سهردهمانه ی سهره وهش پیکه وه دهووبه ری دوو هزار ساله (دهووبه ری ٥٦٠٠ - ٣٥٠٠ پ. ن)^{٢٥} .. ئیتر چون گلینه ی چهرموو (که وتمان هه موو شانزه

^{٢٠} بۆ ته مهو تهوانه ی پيشو و پروانه باقر، ل ٢٠٧.

^{٢١} پروانه: طه باقر، ملحمة کلکامش و قصص اخرى عن کلکامش و الطوفان، ط ٥، دار المدی، ١٩٨٦، ص ١١٦-١١٨.

^{٢٢} د. فهوزی باسه کانی باقر له باره ی گرنگترین شوینه واری کونی کوردستانی و هرگرتووه ته ویش له و به شهی نووسیویه تی له (تاریخ الکرد القديم) دا، ل ٢٥ به دواوه د. فهوزی له په راویزدا (پ ١٤٥ ل ١٤٥) ئاماژه ی بۆ باقر کردووه به لام دوکتوری خویمان باز به سهر هه ردوو باقرو فهوزی ده دات!

^{٢٣} چینه کان له سهره وه ده ژمیردرین و بهم جووره یه که میان نویتره، بۆ نمونه که دهوتریت چینی سییه م ته مه چینی سییه مه له سهره وه، واش ده وین تا ده گهینه زهوی سهروشتی به لام لیژده باقر به پیچه وانه وه ده ستیپیکردووه بۆیه و توویه تی: ته گەر له بنه وه بژمیرین.

^{٢٤} طه باقر، مقده .. ل ١٩٥.

^{٢٥} باقر، ل ٢٠٩.

چینهکهی به ۴۰۰ سال خه ملینراوه و تهنه پینچ چین لهو شانزهیه گلینهی تیدا بوو) بهتهنیا دوو هزار سال دهخایه نیت؟!

هر لهبارهی چهرمووه وه ئەم شته خو شه ده لاین:

تاها باقر باسی خانووهکانی چینهکانی سهره وه دهکات که له سهر بناغهی بهردی سروشتی دروستکرا بوون: ((وشیدت بیوت الطبقات العليا فوق اسس من الاحجار الطبيعية وکانت جدران البيوت "تملط" بالطين))^{۲۶}. ههرکه سیکیش شاره زای شوینه وار بیت ده زانیت ههرکاتیک باس له (چین) کرا مه بهست لیی چینی شوینه وارییه، واته ئەو ئەستورایییهی خۆل (یان بهردو خۆل) که پاشماوهی سهرده میکی دیاریکراوه، شوینه وارناسانیش کاتیک کاری پشکنین له گرده شوینه وارییهکان دهکن ههول دهن چینهکان جیا بکه نه وه، بویه وهک وتم کاتیک باسی شوینه وار کرا و باس هاته سهر چینهکان مه بهست له چینه شوینه وارییهکانه که چی دوکتوری خومان قسه کهی سهره وهی تاها باقر (بی ئەوهی ناروی بهریت) سه بارهت به خانووهکانی چینهکانی سهره وه وهرده گریت و وا تیده گات باس له ((چینهکانی سهره وهی کومه لگه)) یه، بویه دهنوسیت ((اما بیوت الطبقات العليا من المجتمع فقد شیدت فوق اسس من الحجاره الطبيعية وکانت جدران البيوت تملط بالطين)) ((۲۰۶/۱))! ئەمهش نمونهیهکی تره له سهر ئەوهی دوکتور شتی نه قلکردوه و کاتیک شتی زیاد کردوه و ((له خه ته که دهر چوه)) هه لهی کردوه.

نمونهیهکی تری ئەم نه شاره زاییه لهبارهی شوینه واره وه له بهرهمیکی ترده ههیه که نامیلکهیه که لهبارهی کهرکوک و که به هه مان شیوهی ئەم کتیبهی ئیستایه تی. نووسهر لهو نامیلکهیه دا باسی قه لاکه ی کهرکوک دهکات و دهیگه رینیته وه بۆ سهرده می گوتییهکان گوایه ئەوان دروستیان کردوه^{۲۷}. دوکتور بوار نادات گومانی باش بهرین و پاساری بۆ بینینه وه که مه بهستی شتیکی تر بوو. دوکتور لهو نامیلکهیه ییدا نووسیویه تی: ((فان الکوتیین هم الذین انشاوا قلعة کرکوک علی اغلب الاحتمال)) پاش چهند دیریکیش: ((بنیت قلعة کرکوک فی الاصل علی تل مدور ذي اربع زوايا...)). پاشان باسی بیره وه ریییهکانی خو ی دهکات که قه لاکه هه ندی مه زارو مزگه وت و ته کی و پاشماوهی هه ندی بینا و شوینه واری که دهگه رینه وه بۆ سهره تای چهرخی میژووی (هه زاری سییه م و دووه می پیش زاین)^{۲۸}. هه مو ئەو قسانهش که له باره یه وه ده یانکات ئەوه دهگه یه نن شوینه واره که بریتییه لهو ((قه لایه ی)) ی له سهر گرده که دروستکراوه که چی راستییه ههر ساده که ئەوه یه که شوینه واره که بریتییه له هه ردو بیناکانی سهرگرده که له گه ل گرده که خو ی. خو لی گرده که ش بریتییه له چه ندین چینی یه که له دوا ی یه کی نیشته جیی خه لکه، ئەو چینه ش که دهگه ریته وه بۆ سهرده می گوتییهکان له به زاییه کی دیاریکراوی گرده که یه که نازانریت کامیه له بهر ئەوه ی پشکنین لهو گرده نه کراوه له کاتیکدا بیناکانی سهر گرده که، بینای نوین.

ههروه ها زانیارییه کی هه ره ساده یه که ئەو قه لایه ی باسی دهکات یا خود ئەو بینایانه ی سهر گرده که وهک ههر چینیکی تر ته مه نیکی دیاریکراویان هه یه ئیتر چۆن دهگه رینه وه بۆ سهرده می گوتی که زیاتر له چوار هزار ساله پیش ئیستایه!

ئیمه نامۆژگاریی دوکتور دهکین چهند کتیبیک لهبارهی میژووی کۆن و شوینه واره وه بخوینیته وه، وهک ئەوهی تاها باقر، که هه مو سووده که ی دوکتور لیی بریتی بوو له (کۆپی- په یست) کردنی ژماره یه ک زانیاری، با لاپه ره

^{۲۶} باقر، ل ۱۹۶. د. فهوزی ئەمه ی نه قلکردوه له (تاریخ الكرد القديم)، ل ۲۸-۲۹.

^{۲۷} کرکوک فی العصور القديمة، دار نارس، اربیل، ۲۰۰۲، ص ۷.

^{۲۸} ئەمهش هه له یه کی تره چونکه هه زاری دووه می پیش زاین سهره تای چهرخی میژووی نه بووه به لکه قوناغیکی گه شه سه ندوی نووسین و تۆمار کردنی نووسینی میژووی به خو وه بینیبوو.

(١٣٦)ی ئەو کتیبەو لاپەرەکانی دواى ئەو بەخوینیتەووە کە تییاندا تاها باقر شتی نووسیووە لەبارەى چینی شوینەواری و چوینیتییی دروستبوونی ئەو چیانەو دروستبوونی شوینەوارەکان و روونکردنەوێ واتای چینی شوینەواری و دەستنیشانکردنی سەرەمەکەى. تاد، هەمووشی وەکو باقر دەلیت بەشیووەیەکی کورت و ئاسان تا ئەوانەى پەسپۆر نین لیبی تیبگەن .

تاها باقر لەو لاپەرەکاندا تەنەت بەناو باسی قەلای کەرکوکى کردوووە کە بریتییە لە گەردیكى دەستکرد بەهۆی ئەو چیانەوێ نیشتهجیبی خەلک کە یەك لەوای یەك دروستکران ئەویش لە کۆنەو، رەنگە لە ناوەراستی هەزارى سییەمەو، تاكو ئیستا. لە سەرەویدا بینا نوێکان لەسەر تەپۆلکەکە هەن و لەژێریاندا بناغەکانى خانووەکانى سەرەمى عوسمانى و لەژێر ئەمانەدا پاشماوەى نیشتهجیبی کۆنتر، بەم شیووەیەش تا دەگەینە بنى تەپۆلکەکە کە یەكەم نیشتهجیبەو لەژێردا زهویی سروشتی هەیه کە شوینەوارناسان پیبی دەلین الارض البکر Virgin Soil^{٢٩}.

دوکتۆر لەو تیروانینەى بۆ ئەو گەردە شوینەوارییە تا ئەوپەرى سنوور لە زانستەو دەورەکەوئیتەووە لەجیاتى زانست نزیک دەبیتەووە لە تیروانینى خەلکە عەوامەکە کە لەبارەى ئەو گەردە شوینەوارییانەو دەلین ئەمانە بەکۆلى خەلک دروستکران!! ئەمەش لەکاتیکدا لە پێشەکیى ئەو نامیلەکەدا دەنووسیت کە بۆ ئەو نامیلەکە پشتی بەستوووە بە سەرچاوە جیا جیاکان: کۆنەکان وەك سومەرى و ئەکەدى و ئاشورى و ئیرانى، نوێکانیش وەك ئەلمانى و ئینگلیزى و روسى^{٣٠}.

بینیمان دوکتۆرى خۆمان جاروبار شت زیاد دەکات. تاها باقر لەباسى (بەردە بەلکە)ى نزیک چەمچەمال ئەمەى نووسیووە: ((واعقب جمع مثل تلك الملتقطات السطحية تحريات اثرية قصيرة اجراها في هذا الموضوع الباحثان الامريكيان ((رايت)) و ((هاو)).))^{٣١} دوکتۆرىش نە لە دوورو نە لەنزیک ناوى باقر نابات و قسەکەى ئەو نەقل دەکات: ((واعقب جمع تلك الملتقطات السطحية تحريات اثرية قصيرة اجراها في هذا الموضوع الباحثان رايت و هاو)) ((٣٩٨/١)، بەوێش ناوەستى و دوو سەرچاوەکەى باقر^{٣٢} ((دەبات)) کە ناوى ئەم گۆقارەى تیدایە:

Bulletin of the American Schools of Oriental Research

دوکتۆرى خۆمان وەك ئەم سەرچاوەیە ((بردوووە)) وىستووویەتى شتیک زیاد بکات ئەویش کورتکراوەى ئەو بلۆکراوەیە بۆیە نووسیویەتى: ASOR لەکاتیکدا راستەکەى ئەمەیه: BASOR! دوکتۆر وایزانیووە لەبەر ئەوێ وشەى Bulletin واتای (بلۆکراوە) یان (گۆقار)ى هەیه کەواتە ناچیتە ناو کورتکراوەکە. بەم جۆرە زانیارییەکان و ناوى سەرچاوەکەى لە باقر وەرگرتوووە بەلام کاتیکی وىستووویەتى شتیکی خۆى بنووسیت شتیکی هەلەى نووسیووە!

ئینجا تەماشای پیبش و دواى ئەو دیرەى سەرەووە بکە دەبینى دوکتۆرى خۆمان بەجومەلە لاپەرەى لە باقر ((بردوووە))، بەلام ئەو (کۆپى-پەست)ەى کردووویەتى لەچەند شوینیکدا بەسەقەتى کراوە. با خوینەریش بەراوردى بکات لە نیوان لاپەرەکانى ٣٩٣-٤٢٣ى کتیبەکەى دوکتۆر و لاپەرە ١٦٣ بەدواوەى کتیبەکەى تاها باقر ئینجا دەبینیت بەشى زۆرى ئەو زانیارییانە (بەسەرچاوەو) لەو لاپەرەنەى تاها باقرەووە وەرگیراون و تەنەت زۆر رستە وەکو خۆیان

^{٢٩} پروانە: طه باقر، مقدمة...، ل ١٣٦.

^{٣٠} كركوك في العصور القديمة، ص ١٢. ناشانین لەو نامیلەکەیه سەرچاوەى کۆنى سومەرى و ئەکەدى و ئاشورى و ئیرانى کامەتان؟ دوکتۆر هەرەو کە ئەم کتیبەى ئیستای لەگەل سەرچاوە نوێکاندا رەفتارى کردوووە.

^{٣١} باقر، مقدمة...، ص ١٧٨.

^{٣٢} باقر، مقدمة...، پەرەوێزى ١٠ لاپەرە ٢٠٥.

نه قلكراون^{٣٣}، هه موو ئه مهش بی ئه وهی دوو تایبه تی گرنگی ئه وه نه قلكردنانه مان له یاد بچیت: واته ناونه بردنی کتیبه که ی تاها باقر^{٣٤} و وه رگرتنی زانیارییه کان به سه قه تی.

٢٢- هه ره به وه نه ریته دوکتور شتی له کتیبه که ی (هنری فیلد) وه رگرتوو (٢٤٢/١ - ٢٤٦) و بهش به حالی خوی سه قه تیان ده کات^{٣٥}، دوکتور له ناوخنای باسه که یدا چه ند جاریک ناوی هنری فیلد ده بات و ته نها له سه ره تادا و بۆ زانیارییه که ناوی سه رچاوه که ی ده نووسیت ئه ویش به زمانی ئینگلیزی ئینجا ناوی وه رگرتاوه عه ره بییه که ی (جه رجیس فه توحوللا) ده نووسیت له کاتیکدا ئه و زانیارییه که ی له وه رگرتاوه عه ره بییه که وه رگرتوو، بۆ به راوردیش ته ماشای ئه و چه ند دیره بکه که تیاندای باسی (وینفرید سمیتون) ده کات ده بیینی ده قه عه ره بییه که ی (کۆپی-په یست) کردوو له وه رگرتاوه عه ره بییه که وه موو جیاوازییه که له و چوار دیره ئه م سی شته یه: دوو جار پیتی (و) ی زیاد کردوو، جاریکیش خالیکی نیوان دوو وشه ی په راندوو.

ناشکراشه که ئه گه ر دوکتور ئه و شتانه ی له ئه سله ئینگلیزییه وه رگرتایه قه ت وه رگرتاوه عه ره بییه که ی خوی ناوا ده قاده ق له گه ل وه رگرتاوه عه ره بییه که ی (فه توحوللا) ده رنه ده چوو. به لام پیوستمان به به راوردکردنی ده قه کانی نییه تا بزانی دوکتور ئه سله ئینگلیزییه که ی نه دیوه و هینده به سه تی بیینی ئه مه بکه ی: دوکتور زانیارییه که ی له کتیبه که وه رگرتوو که له باره ی کوردستانه (٢٤٢) و په راویزیکی داناوه که کتیبه که ی (فیلد) به ئینگلیزی، بیگومان ئه و کاته پیوسته ناوی یه که بهشی کتیبه که ی فیلد به یئیت و ژماره ی لاپه ره بنووسیت بۆ ئه و تاکه زانیارییه به لام ئه و چوو هه رچی بهشی کتیبه که یه نووسیویه تی و ژماره ی لاپه ره شی نه نووسیوه.

٢٣- دوکتور قسه یه که ی (ئه دموندن) سه باره ت به کوردستان ده هیئیته وه له کۆتایی په ره گرافه که دا ده نووسیت: به پیی ئه وهش سنوره کانی هاو جوت نابن له گه ل به ره نیو ده وله تییه کان (الجبهات الدولیه) (٢٢٨/١ پ ١٤) له کاتیکدا ئه ند موندن باسی به ره کان fronts ناکات به لکو سنوره کان frontiers (ته ماشای لاپه ره ی ل ٣٢٩ بکه ده بیینی دوکتور ده قه ئینگلیزییه که ی نووسیویه ته وه). دوکتور له شوینی تریشدا (سنور) ی ل ده بیته (به ره)، پروانه لاپه ره ٤٥٣: ((وحددا اراضیهما و جبهتیهما)) که ئه مه ی له هیرتسفیلده وه وه رگرتوو، له کاتیکدا ئه م باسی (زهوی) و (سنور) ی کردوو^{٣٦}، نه که زهوی و به ره.

٢٤- کتیبه که ی (قیله یلم) ده رباره ی خوررییه کان یه کیکه له وه سه رچاوانه ی دوکتور شتی زوریان ل وه رده گریت و ((ده بات)). دوکتور (١٣٤/١ - ١٣٥) قسه یه که ی (قیله یلم) ده هیئیته وه گوایه نووسیویه تی خوررییه کان به شدارییه که ی سه ره کییان کردبوو له بنیاتانی شارستانییه تی جیهانی کۆن له رۆژئاوای ئاسیاداوه دوری خوررییه کان له م بواره دا له دوری سومه رییه کان و بابلویه کان و حیثیه کان و که نعانیه کان که متر نییه. دوکتور له په راویزدا ناوی کتیبه که ی (قیله یلم) به ئه لمانی ده نووسیت، به لام وه کو زورییه ی جاره کانی تری ناو بردنی ئه و کتیبه دوکتور ژماره ی لاپه ره

^{٣٣} بۆ نمونه: ل ٣٩٥ ی دوکتور جه مال له گه ل ١٦٤-١٦٥ ی تاها باقر، ل ٣٩٦ جه مال له گه ل ١٦٧-١٧٠ باقر، ل ٣٩٨ جه مال له گه ل ١٧٨-١٧٩ باقر، سه رچاوه کانی په راویزی یه که له ل ٣٩٨ جه مال له گه ل په راویزی ١٠ ی ل ٢٠٥ ی باقر، سه رچاوه کانی په راویزی پینجی ل ٤٠٣ جه مال له گه ل په راویزی ناو لاپه ره ١٨١ ی باقر، ل ٤٠٧ ی جه مال له گه ل ١٨٤ باقر، ل ٤١١ جه مال له گه ل ١٨٨ باقر، ل ٤٢٠-٤٢٢ جه مال له گه ل ١٩٥-١٩٦ باقر. تاد

^{٣٤} دوکتور یه که جار له سه رچاوه کاندای بۆ تاکه زانیارییه که ناوی باهه تیکی تاها باقر له گۆفاری کۆری زانیاری عیراق، ده سته ی کورد ده بات

^{٣٥} دوکتور ئه و لاپه رانه (واته ٢٤٢-٢٤٦) خوی له چه ند لاپه ره یه که ی جیا جیا کتیبه که ی هنری فیلد پیکه وه ده نیست: هنری فیلد، جنوب کوردستان، دراسته انثروبولوجیه، ت. جرجیس فتح الله، ارییل ٢٠٠١.

نانوسیت. وەرگێرانه عەرهبییه کهم لایه که قسه که (قیلهیلیم) ی تیدا بهم شیوهیه هاتوو: خوررییه کان یه کیکن له گرنگترین گهلانی رۆژه لاتی کۆن، به لām سه رچاوه که مه کان هۆی که میی زانیاریمان له باره ی زمانیان و میژووویان و شارستانیان ئه ویش له چا و ئه وه ی له باره ی گهلانی تره وه ده یزانی و هکو سومه رییه کان و بابلییه کان و ئاشورییه کان و حیثیییه کان (خاتییه کان) و که نهانییه کان.^{٣٧} جگه له ناوی سومه رییه کان و بابلییه کان. تاد ئه وه ی دوکتۆر نووسیویه تی هیچی له مه ناچیت.

٢٥- نووسه ر ده لیت: له وحیک میخی هه یه له شاری نیپور (راسته که ی: نیپور) دۆزرا بووه وه که ناوی ژماره یه ک پادشای خورری ده بات که یه کیکیان شخری ایقری (پادشا شخری) یه و ناوه که ی له سه ر پارچه مه رمه پیک له جیاتی قور هه یه و له سالنامه کانیدا باسی پیشکه شکردنی دیاریی بۆی کراوه ئه ویش کاتیکی زه وییه کانی ده وره به ری شاری ئیستای به غدای حوکم ده کرد (١/٢١٣).

ئه و پارچه مه رمه په ی له شاری نیپوردا دۆزرا وه ته وه سالنامه ی شیخری - ئیوری (شیخری ئیقری) نییه به لکو لیستی ژماره یه ک پۆشاکه که دراوه به و کابریه. به پیی (قیلهیلیم) یش نازانریت سه رچاوه ی نووسراوه که کو ییه به لām له وانه یه له یه کی که له ده وله تۆکه خوررییه کانی باکووری زاگرووس و رۆژه لاتی ئه نادۆله که له ناو چیوه ی ئه که ددا بووه و قیلهیلیم ئه مه ی به دلنیاییه وه نه وتوو.^{٣٨} ئه که دیش وه ک زانراوه که م تا زۆر له به غداوه نزیک بوو، دووری به غداش له ئه نادۆل دیسان زانراوه چه ند زۆره.

جگه له وه واتای ناوی شیخری - ئیوری (پادشای شخری) نه بووه. ئیوری (یان ئیقری) بۆ سه ردارو پادشا به کار دیت به لām وشه که له ناوه خوررییه کاندای به کار ده ات بۆ به خشینی واتایه کی دیاریکراو.

ئه وه ی دوکتۆریش نووسیویه تی زۆر له وانه ی قیلهیلیم ده چن (پاش خراپ لیتیکه شتینیان) وه ک: ((له سه ر پارچه مه رمه پیک له جیاتی قور)) که قیلهیلیم شتیکی له م بابه ته نووسیوه. جگه له وه ش دوو شتی تر له دوای ئه وه ده نووسیت که به هه مان ته رتیب لای قیلهیلیم هه ن. یه کیکیش له هه له کانی نه قکرده که ی دوکتۆر ئه وه ی له باره ی نووسینی سه ر به رده مه رمه په که ی سه ره وه نووسیویه تی: ((نامازه بۆ ناوی ژماره یه ک پادشای خورری ده کات)) له کاتیکیدا قیلهیلیم له باره ی ئه و نووسراوه وتوو یه تی: بی هیچ گومان، (چه ند) ناو و رواله تی زمانه وانیی خورریی تیدایه.

٢٦- نووسه ر به چاپه ئه لمانیییه که ناوه ستی و نامازه بۆ وەرگێرانی رووسی کتیبه که ی (قیلهیلیم) ده کات (١٤٠-١٤١ ی چاپی رووسی وه ک ده لیت) کاتیکی باسی له وه کانی (نوزی) ده کات که ((مه سه له ی ئیداری و قه زاییان تیدایه به بی ده ستنیشان کردنی کاتی نووسیینه وه یان به ده گمه ن نه بییت هه روه ک ئه وه ی نامه ی پادشای میتانی ساوستاتار ده وره به ری سالی ١٤٢٠ پ.ن، یان له نامه یه ک که په یوه ندی هه یه به مردنی بارساتاتاری باوکی سالی ١٤٤٠ پ.ن)) (١/١٤٣).

ئه مه له کاتیکیدا (قیلهیلیم) باسی یه ک نامه ی توشراتتا ده کات که له نوزیدا دۆزرا وه ته وه و ئه م نامه یه مۆریکی تیدایه که له نووسیینه که ی سه ری ناوی بارساتاتار (په رساته ته ر) Parasatatar باوکی ساوشتاتار (سه وشته ته ر) Sauštatar هه یه^{٣٩}، واته جگه له وه ی ناوی سالی نامه که نه وتراوه، باسی ته نها یه ک نامه کراوه ئه ویش هی (ساوشتاتار) نییه به لکو هی (توشراتتا) یه، ئه و که سه ش که مردوووه له (نوزی) دا باسکراوه پادشایه کی تره به ناوی (پارراتارنا) ئه ویش له ده قیکی ئیداریدا نه ک له نامه داو ده که ش نالیت ئه مه پادشایه کی میتانییه هه رچه نده (هه موو

^{٣٧} جرنوت فلهلم، الخوریون، ل ١١.

^{٣٨} له باره ی کابراو له وه که بره وانه: فلهلم، الخوریون، ل ٣١-٣٢.

^{٣٩} الخوریون، ل ٦٣.

ئەمانەش قسەى قیلھیلەمن) ئەمە زۆر ریی تیدەچیت. سەبارەت بە سالی (۱۴۲۰) کە بۆ نامەى ساوشتاتاری داناوہ قیلھیلەم ئەو سالی بۆ پادشاکە داناوہ نەک سالی نووسینی نامەکە^{۴۰}. بەھەمان شیوہ سالی (۱۴۴۰) کە دوکتۆری خۆمان بۆ مردنی پارساتاتاری داناوہ قیلھیلەم بۆ پادشاکە خۆى داناوہ نەک بۆ مردنی. بە کورتى دوکتۆری خۆمان زانیاریەکانى شیواندووہ و تیکەل و پیکەلى کردون. ئینجا پیدەچیت دوکتۆر کە ئەو دوو میژووہى بینوہ وایزانیوہ لە خودى دەقەکەدا هەن بۆیە و توویەتى کاتى نووسینەوہى لەوحەکانى نوزى دەستنیشان نەکراوہ تەنھا میژووى ۱۴۲۰ و ۱۴۴۰ى ئەو دوونامەىە نەبیّت.. روون و ئاشکراش دیارە کە دوو میژووہکە لەسەر دوو دەقەکە نەنووسراون بەلکو قیلھیلەم باسى ئەو میژووہى کردووہ، ئەویش بۆ دوو دەقەکە نا بەلکو بۆ دوو پادشاکە.

۲۷- نووسەر زیاد لە پینچ لاپەرە لەبارەى ئایینی خورریەکان دەنووسیت (۲۱۴/۱ بەدواوہ)، بەشى هەر زۆرى ئەو زانیاریانەش لە کتیبەکەى (قیلھیلەم)ەوہ لەبارەى خورریەکان وەرگیراون^{۴۱} بەلام هەرەکو وەرگرتنەکانى تر پیویستیان بەراستکردنەوہیە و لیژەدا تەنھا ئەمانە وەرەگرم:

دوکتۆر دەلیت ((.. کان الہ القمر محاطا علی حد اعتقاد الخوریین بقسم الیمین..)) (۲۱۵/۱) ئەگەر ئەمەش بکەینە کوردی وای ئى دیت: خوداوہندی مانگ بەپروای خورریەکان چواردەر درابوو بە سویندی سویند! ئەویش چونکە (قسم) و (یمین) یەك شتن ئەویش (سویند). قیلھیلەم لەمبارەىەوہ نووسیویەتى: خوداوہندی مانگ پارێزەرى سویندەکانە^{۴۲}.

نووسەرى خۆمان یەكسەر دواى ئەوہ لەبارەى ئەو خوداوہندە خورریەى مانگ دەلیت کە جیاواز بوو لە هاوشیوہەکەى کە خوداوہند (سین) بوو کە خوداوہندی نەفرەتەکان و مردن بوو (۲۱۵/۱) کەچی قیلھیلەم شتیکی تر دەلیت ئەویش کە خوداوہندی خورری مانگ (کوشوخ) وەزیفەىەکی هەبوو (=پاراستنى سویندەکان) کە جیای دەکردوہ لە (سین) و دورى دەخستوہ لە خوداوہندە ئاسمانیەکان، بەلکو نزیکشى دەکردوہ لە خوداوہندەکانى جیھانى ژیرەوہ (..) واتە خوداوہندەکانى نەفرەت و مردن^{۴۳}. بەم جۆرەو بەپیی قسەکەى قیلھیلەم نەک تەنھا خوداوہندە ئەکەدیەکەى مانگ(سین) ئەوہ نییە کە دوکتۆرى خۆمان باسى کردووہ (واتە: خوداوہندی نەفرەت و مردن) بەلکو هەرەها خوداوہندە خورریەکەى مانگ(کوشوخ) لەو خوداوہندەنەوہ نزیکە کە نووسەرى خۆمان دەلیت لییانەوہ دورە.

دوکتۆر بەردەوام دەبیّت لەسەر وەرگرتن لە قیلھیلەم. ئەو سى لاپەرەى دواتریش کە باسى بیروباوہرى خورریەکانیان تیدایە هەر لەوہوہ وەرگیراون بەلام تەنھا دوو جار ناوى دەبات و سەرەپای ئەوہو وەکو وتم دوکتۆر بەشیوازە تاییبەتیەکەى خۆى(تینەگەیشتن لە دەقەکەو بەهەلە نەقلکردنى) ئەو زانیاریانەى نووسیوہتەوہ، قسەکردنیش لەسەریان زۆرى دەویّت.

۲۸- دوکتۆر بازیکى گەورەى تر بەسەر سەردەمەکاندا دەدات کاتیک دەلیت کە لەگەل دەرکەوتنى پادشای سوپاریی گەورە لە هەزارى سییەمى پیش زاین وەك (کیکلب اتل) پادشای توکریش و (شادوشرى) پادشای ازیخینیوم (نزیك نوزى) و شین نام پادشای ئورشوم (نزیك نۇرفه) کە ئەمانە بەتەنیا دەسەلاتیان گرتە دەست تەسەوریک لە

^{۴۰} بروانە: الحوربون، ل ۶۴.

^{۴۱} بروانە الحوربون ل ۹۸ بە دواوہ، دوکتۆر ناوى چاپە ئەلمانىیەکەى قیلھیلەم دەبات بەلام ژمارەى لاپەرە نادات. لەو پینچ لاپەرەو نیوہش دوکتۆر تەنھا دوو جار ناوى ئەو کتیبەى قیلھیلەم دەنووسیت.

^{۴۲} الحوربون ل ۱۰۴.

^{۴۳} الحوربون، ل ۱۰۴.

میژووی دیندارهکان دروست بوو سهبارت به خوداوهندیکی ناسمانیی تاکی گهوره وهک (کوماری) که نهوپهپی به توانایه وه له هه موو شوینیکیکدایه .. تاد(٢٠٢/١).

بهم جوړه مروقاییه تی پیویستی به درکه وتنی چه ند پادشایه کی تاکره وی به هیژ بوو بو بیرکردنه وه له خوداوهندیکی تاکی به هیژ.. خو نه گهر قبوولمان کرد شوینی نه و باوه ره بکه وین تا بزاین چه ند دروسته ناتوانین شوینی دوکتوری خو مان بکه وین چونکه نه و پادشایانه ی باسیان دهکات نه و پادشایانه نه بوون که دوکتور به و جوړه ی سه ره وه وه سفیان دهکات: کیکلیپ ئاتال پادشایه ک بوو به وته ی (قیلهیلیم) له کو تایی سه ره ده می نه که دی یان کاتی سه ره ده می گو تی ژیا وه به لام نه و نووسینه ی باسی نه و پادشایه دهکات چه ند سه ده یه ک دوا ی خو ی بووه و بریتییه له ده قیکی ئاینیی خو رری - خاتتی.

دوو پادشاکه ی تریش (شادو شارری) یان (شاتو شارری) پادشای ئازوخینوم Azuhinum^{٤٤} و شیننام Šennam پادشای ئورشوم Uršum دوو پادشای ناوچه یی بوون نه و پادشا مه نانه نه بوون که کاربکه نه بیرو باوه پی ئاینیی و خه لکی به هاوشیوه ی خوداوهندیکی تاک ته ماشایان بکه ن جگه له وه ی که نه مانه خه لکی سه ده ی هه ژده ی پیش زاین بوون، واته چه ندین سه ده دوا ی نه و ((هه زاری سییه مه)) ی دوکتور باسی دهکات.

خوش نه وه یه نووسه ره لی ره دا باسی هه زاری سییه می پیش زاین دهکات (که سالی ٢٠٠٠ ته واو ده بییت) که چی له لاپه ره یه کی تری کتیبه که یدا (٢١٤/١) ده لییت که کو نترین باسی (کوماری) ده گه ریته وه بو سه ده ی ١٨ پ.ز (که به ١٨٠٠ یان ١٧٩٩ پ.ز ده ست پی ده کات) و^{٤٥} بهم جوړه مروقاییه تی بو بیرکردنه وه له خودا ی تاک (به هو ی پادشای تاکه وه) پیویستی به دوو سه د سال بوو (به خاترا نه ی زور، نه گهر خاترا نه ش نه بییت ما وه که زیاتره).

هه ره له باره ی خودا ی تاکه وه دوکتور ده نووسییت که باوه ره به و خودا تاکه له ناسمانه وه بو خه لکی سو بار تو نه هاتو ته خواره وه (٢٠٣/١) ئیره ش شوینی مونا قه شه ی هاتنه خواره وه ی باوه ره به خودا ی تاک نییه و ره نگه دوکتور وهک زور شتی تر کتیبه که ی نه یزانیوه واتای نه و قسه یه چییه ، بویه ته نها نه وه ده پرسین: چون بیسه لمینین که خه لکی سو بار تو پروایان به خودایه کی تاک هه بوو؟ ئایا کوماری لای خو ررییه کان خودایه کی تاک بووه؟ بیگومان نه خیر چونکه نه گه رچی وه کو خودایه ک له سه رووی تری خودا کانی تر زانرابوو به لام نه و یه کیک بوو له ناو زور، حاله تی هاوشیوه ش (ئینلیل) ی سومه رییه کان و (مه ردوخ) ی بابلییه کان که گه وره ترین خودا وه ند بوون به لام خودا وه ندی تاک نه بوون.

٢٩- دوکتور ده لییت په رستگه سه ره کییه کانی خودا وه نده سو یارییه کان هه ره له کوردستاندا مانه وه و باسی هه ولیر دهکات بهم جوړه: نه و شاره ی که له سه ره تای سه ره ده می میژووی بو په رستنی خودا وه ندی دایک (شاوشکا) بنیات نرابوو، پاش درکه وتنی سه ره وه یی باو کانه ش له کو مه لگه ی کو نی کوردستان بووه شاریکی پیروژ به ناوی اور-بیل () (ربیل)؛ مه لبه ندی په رستنی هیما ی نی ریتی خودا وه ند (بیل). پاشان سه رووته کانی په رستنی نه و خودا وه نده له ریگه ی ئاشورییه کانه وه چوو بو که نه انبییه کان که لای نه وان به ناوی (به عل) ناسرا و هیشتا لای عه ره ب به واتای (میرد) به کار دییت (٢١٣/١ - ٢١٤).

نه م قسانه له نه فسانه ده چن چونکه هیچ به لگه یه کی نییه که هه ولیر بو په رستنی شاوشکا بنیات نرابوو، به لکو مه لبه ندی سه ره کییه په رستنی بریتی بوو له شاری (نینوا). شاوشکا (به رامبه ره خو ررییه که ی ئیشتاری نه که دی و

^{٤٤} بوچوونی دروست نه وه یه زیاتر له یه ک ئازوخینوم هه بووه، یه کیکیان نزیک نوزی و نه وه ی تر له کوردستانی باکوور، باکووری سووریا. له سه ره ده می ئاشوریی نویدا ئارزوخینا Arzuhina هه بووه له نیوان که کو کوک و هه ولیر.

^{٤٥} قیلله یلم ده لییت کو نترین ناو برندی کوماری له ده قیکی خو رریی (ماری) دا هه یه، ده رو به ری ١٧٠٠ پ.ز (ل ١٠٢). نه مه ش به پیی (میژوودانانی کورت) ه، به پیی (میژوو دانانی ناوه رپاست) ییش ٦٥ سالی بو زیاد بکریت.

بابلی و ئیناننا Inanna سومه‌ری) خوداوه‌ندی جنس و جهنگ بوو^{٤٦}، نهك خوداوه‌ندی دایك. باقی قسه‌کانیش بییه‌لگهن، وشه‌ی (به‌عل) یش له‌ئه‌سلدا واتای (سید)ه^{٤٧} له‌وه‌وه به‌میرد ده‌وتریت (به‌عل).

٣٠- دوکتور باسی ئەشکه‌وته‌که‌ی (قزقاپان) ده‌کات که ((هیما‌ی ئاهورامازدا))‌ی تیدایه (٢٠٩/١) له‌لا‌په‌ر‌یه‌کی تریشدا (٢١٢/١) وینه‌که‌ی داناوه‌وه له‌ژیریدا نووسیویه‌تی ((په‌رستگه‌ی ئاهورامازدا له‌سه‌رده‌می میدی له‌ئه‌شکه‌وته‌ی قزقاپان)).

بی‌ئوه‌ی زوریش له‌سه‌ر ئەمه‌ پرۆین ته‌نها دوو خال ده‌لین: یه‌که‌م له‌به‌ر نه‌بوونی نووسین تا ئیستا ساغ نه‌بوته‌وه ئەه‌ شه‌که‌وته‌ چیه‌وه‌ هی کیه‌، دوو‌میش ئەشکه‌وته‌که‌ جگه‌ له‌ نه‌خشه‌کان سی ژووری زور بچوکی تیدایه که هه‌ریه‌کیان چالیکی تیدایه که به‌هه‌موو ئیحمالیگ گۆر بوون، ئینجا نه‌ ئه‌ وینانه‌ی له‌ئه‌شکه‌وته‌که‌دا هه‌ن و نه‌ قه‌باره‌ی بچوکی ئەشکه‌وته‌که‌وه نه‌ژوره‌ بچوکه‌کان و نه‌ گۆره‌کان ریگه‌ ده‌ده‌ن به‌ په‌رستگه‌ بزانی‌ت.

٣١- له‌ خوار ئەه‌ وینه‌یه‌ی قزقاپانیش دوکتور وینه‌ی سه‌ریکی برۆنزی داناوه‌وه له‌ ژیریدا نووسیویه‌تی که‌ هی پادشایه‌کی گوتیه‌ (٢١٢/١) دوکتور دیسان وینه‌که‌ی له‌ لا‌په‌ره (٥٦٦) داناوه‌وه له‌لا‌په‌ره‌ی پیش ئەه‌وه (٥٦٥) باسی ئەه‌ سه‌ره‌ برۆنزیه‌ به‌هه‌مان جو‌ر ده‌کات به‌لام له‌ هیچ له‌مانه‌ ناوی سه‌رچاوه‌ نابات، پیشتیش وتمان ئەه‌ وینه‌یه‌ له‌ کتیبی (میدیا)ی دیاکونوفه‌وه وه‌ریگرتوه‌وه هه‌ر ئەه‌وه که ده‌لیت هی پادشایه‌کی گوتیه‌ به‌لام دیاکونوف وای گومان بردوه‌وه نه‌په‌رانه‌وه‌وه له‌ شوینه‌ی که وینه‌که‌ی داناوه‌ ئەه‌می به‌گومانه‌وه‌ وتوه^{٤٨}، دوکتوری خو‌شمان بی‌هیچ گومانیک کردویه‌تی به‌پادشایه‌کی گوتی.

٣٢- دوکتور نووسیویه‌تی: پیش ئەه‌وه‌ی ده‌وله‌تۆکه‌کانی شاره‌کانی سومه‌ری و ئەکه‌دی له‌سه‌ر ده‌ستی گوتیه‌کان برۆخین.. تاد (٢١٣/١) .. ئەه‌مش ته‌واو هه‌له‌یه‌ چونکه‌ ده‌وله‌تی شار City-State له‌ سومه‌ریه‌کان له‌سه‌ر ده‌ستی پادشای شاری سومه‌ری (ئوما)، لوگال زاگیزی نه‌مان و دوا‌ی ئەه‌وه به‌ ماوه‌یه‌ک سارگونی ئەکه‌دی به‌سه‌ر ئەه‌وه پادشایه‌ سه‌رکه‌وت و به‌هه‌مان شیوه‌ له‌کاتی ئەه‌ودا نیزامی (ده‌وله‌تی شار) نه‌بوو، له‌کوتایه‌کانی فه‌رمانه‌روایی ئەکه‌دیشدا ده‌وله‌ته‌که‌ تووشی فه‌وزا بوو و گوتیه‌کان پووخاندیان، واته‌ ئەه‌ کاته‌ی گوتیه‌کان ده‌ستیان به‌سه‌ر ولاتی دوورباریان به‌شیکیدا گرت نه‌ ده‌وله‌ته‌ شاره‌کانی ئەکه‌دی و نه‌هی سومه‌ری هه‌بوون.

٣٣- وه‌کو چاککردنیکی زانیاریه‌کی بابه‌ته‌که‌ی (هه‌زارمیرد)، چاککردنیک که له‌ به‌رژه‌وه‌ندی دوکتوری خو‌ماندا نییه‌، ئەه‌می خواره‌وه‌ ده‌لیم:

نووسه‌ر چه‌ند جاریک ناوی کتیبه‌که‌ی (برنکمان)ی نووسیوه‌، منیش چومه‌ سه‌ر ئەه‌ کتیبه‌وه‌ بینیم دوکتور چه‌ند شتی لیوه‌رگرتوه‌وه ئەه‌ سه‌رچاوانه‌ش که برنکمان نووسیونی دوکتوری خو‌مان ریگ نه‌قلی کردون، به‌لام تیبینیشم ده‌کرد که هه‌ندیگ جیاوازی هه‌یه له‌نیوان ئەه‌وه‌ی برنکمان و وه‌رگرتنه‌کان و ((بردنه‌کان))ی دوکتور له‌ برنکمان. ئەه‌مه‌ مایه‌وه‌ تا دواتر بۆم ده‌رکه‌وت که ئەه‌وه‌ی دوکتور نووسیویه‌تی که گوايه له‌ کتیبه‌که‌ی برنکمانه‌وه‌ وه‌ریگرتوه‌وه‌ وای نییه‌ و له‌ئه‌سلدا له‌ بابه‌ته‌که‌ی (لوویس لیقاین)ه‌وه‌ وه‌ریگرتوه‌وه‌ لیقاین له‌ هه‌ر شوینیک زانیاریه‌کی له‌ برنکمانه‌وه‌ وه‌رگرتیبی ناوی کتیبه‌که‌ی ئەه‌وی نووسیوه‌، دوکتوری خو‌شمان ئەه‌وه‌ زانیاریه‌ی نه‌قل کردوه‌وه‌ ناوی کتیبه‌که‌ی برنکمانی نووسیوه‌. به‌واتایه‌کی تر دوکتور هه‌رچی ئەه‌وه‌ زانیاریه‌ی به‌ناوی برنکمان و کتیبه‌که‌یه‌وه‌ نووسراون له‌ لیقاینه‌وه‌ ((بردونی)) بی‌ئوه‌ی ئەه‌وه‌ی کتیبه‌ی برنکمانی دیبیت. ئەه‌مش نموونه‌یه‌که‌:

^{٤٦} فیله‌یلم، الحوریون، ل ١٠١.

^{٤٧} له‌ زمانی ئەکه‌دیدا (بیل) واته‌ (ئاغا-سه‌ید)ه‌.

^{٤٨} میدیا، وینه‌که‌ له‌ لا‌په‌ره ١٧٣ و باسه‌که‌ی له‌ لا‌په‌ره ١٧٨. له‌م وه‌رگیترانه‌ کوردیسه‌دا: ((به‌رای ئیمه‌)) ل ١٧٨، له‌ وه‌رگیترانی فارسیشدا وشه‌ی (حدس)ی به‌کاره‌یناوه‌ که بۆچونیکه‌ بی‌به‌لگه‌ی ته‌واو.

کاتیك زانیارییهك له سهراچاوهیهكهوه نهقل دهكریت و زانیارییهكه له لاپه‌پهیهکی دیاریکراودا ههیه، با بلین لاپه‌ره (۱۲)، تو دنووسی (لاپه‌ره ۱۲) یان (ل ۱۲) به ئینگلیزیش (p.12)، نه‌گه‌ر ئه‌و زانیارییه‌ش له‌و لاپه‌په‌یه‌دا بی‌ت هه‌روه‌ها له‌چهند لاپه‌په‌یه‌کی تری سهراچاوه‌که‌و تو نه‌توئی ژماره‌ی هه‌موو لاپه‌په‌کان تو‌مار بکه‌ی دنووسی: (ل ۱۲ و چهند شوینیك یان چهند لاپه‌په‌یه‌کی تر). له نووسیندا بیگانه‌کانیشدا بو ئه‌م ته‌عبیره (passim) به‌کار دی‌ت. دوکتوری خو‌شمان (۱/۷۰۱ پ‌راویز ۶۰) له‌و شوینه‌ی باسی یاسوبیگاللییه‌کان له‌لایه‌ن سه‌نخارییه‌وه کراوه ئه‌مه‌ی نووسیوه: OIP II, P.26, I.66 و passim.

ئه‌سه‌له‌که‌شی لای (لیقاین)ه^{۴۹}، که دوکتور ئه‌وه‌ی ئی ((بردوه)) و وا نووسراوه:

OIP II, p.26, I.66 and passim.

به‌م جو‌ره له‌وانه‌یه دوکتور وای زانیییت passim ناوی سهراچاوه‌یه.

ئه‌مه سه‌بارت به (پاسیم)، سه‌بارت به‌وه‌ی له سه‌روه باس کرد، واته ((بردنی)) زانیاری و سهراچاوه‌که‌ی برنکمان له لیقاینه‌وه:

ئه‌و پ‌راویزه‌ی لیقاین نووسیویه‌تی، واته: OIP II, p.26, I.66 and passim لای برنکمان به‌شیوه‌یه‌کی تر نووسراوه: OIP II, 26 : 66 and passim. له‌مه‌شه‌وه بو‌م ده‌رکه‌وت که هه‌له‌ بو‌م کاتیك وامزانی دوکتور کتیبه‌که‌ی برنکمانی بینیه‌وه زانیاری (س) و (ک).. تاد و سهراچاوه‌ی (م) و (ن).. تادوای له‌و ((بردوه)) چونکه راستیه‌که ئه‌وه‌یه دوکتور نه‌ک ته‌نها سهراچاوه‌ی (م).. تادی نه‌بینیه‌وه به‌لکو هه‌روه‌ها کتیبه‌که‌ی برنکمانیش نه‌دیوه هه‌رچی شتیك په‌یوه‌ندی به برنکمانه‌وه هه‌یه له لیقاین ((بردویه‌تی)). پ‌روانه باه‌تی (خالمان) له به‌شی (ناوچه‌کانی سوپارتو) له‌م ره‌خنه‌یه‌ماندا ده‌بینی دوکتوری خو‌مان ئه‌و به‌شه‌ی له هیرتسفیلدو لیقاینه‌وه ((بردوه)) و ئه‌و پ‌راویزه ((پروانه))ش ده‌بینی. سه‌بارت به برنکمانیش ئه‌مانه پ‌راویزه‌کانیته له باه‌تی خالمان: پ‌راویز ۵۱ ی دوکتور (ل ۶۸) بریتیه له پ‌راویزی ۱۳۰ ی لیقاین، پ‌راویزی ۵۷ ی دوکتور = پ‌راویزی ۱۳۸ ی لیقاین، پ‌راویزی ۵۹ ی دوکتور = پ‌راویزی ۱۴۱ ی لیقاین (ئه‌وه بوو که له سه‌روه باس کرد).

به‌م جو‌ره لیستی ئه‌و سهراچاوانه‌ی دوکتور به‌راستی دیونی و زانیاری ئی وهرگرتوون (وه‌کو بینیشمان و دواتر زیاتر ده‌بینین: وهرگرتن به سه‌قه‌تییه‌وه) سهراچاوه‌یه‌که کم ده‌کاته‌وه که ئه‌وه‌ی برنکمانه. نه‌گه‌ر به‌م جو‌ره زیاتر له سهراچاوه‌کانی دوکتور وهردینه‌وه سهراچاوه‌کان له لیسته وه‌کو گه‌لای دره‌ختی وهرزی پایز هه‌له‌ده‌هرین.

۳۵- دوکتور (۱/۱۹۲) ناوی نووسینه‌که‌ی پادشای ساسانی نهرسی له (په‌یکولی) ده‌بات و له‌پ‌راویزدا دنووسی‌ت: بگه‌ر پ‌روه بو‌چوونه‌کانی هیرتسفیلد و هومباخ و سکیارفو.. ئینجا له‌پ‌راویزدا ناوی به‌ره‌میکی هیرتسفیلد دنووسی‌ت هه‌روه‌ها به‌ره‌می دوانه‌که‌ی تر که ئه‌مه‌یانم لایه‌و به‌م جو‌ره‌یه:

H.Humbach, P.O Skjærvø, The Sassanian Inscription of Paikuli,...

جگه له ورده هه‌له له‌ناوی ئه‌و که‌سانه که ئه‌وه‌ی سه‌روه‌یه راسته‌که‌یه، دوکتور نووسیویه‌تی:

P. 1-2 Wiesbaden, 1978-1980.

ئه‌گه‌ر دوکتور مه‌به‌ستی له لاپه‌ره (۱-۲) ئه‌وه هه‌له‌یه‌وه نه‌گه‌ر مه‌به‌ستی له به‌شی یه‌که‌م و دوومه ئه‌وا دوو هه‌له‌ی کردوه، یه‌که‌میان کاتیك بو‌چوونه‌کانی هومباخ و سکیارقوی خستوته دوو به‌شی کتیبه‌که (به‌شی ۱ و ۲) له‌کاتیكدا نه‌گه‌ر قسه‌یه‌که هه‌بی‌ت له‌به‌شی یه‌که‌مدایه ئه‌ویش له پ‌یشه‌کی که باس کراوه له ده‌قه‌که له پ‌روی هیماکان و بو‌شاییه‌کانی ناو ده‌قه‌که و در‌ژی و پانی .. تاد، پاش ئه‌و پ‌یشه‌کیه‌ش هیماکوپین دیت و هیچ بیروبو‌چوون نییه. هه‌له‌ی دوومه‌یش ئه‌وه‌یه نه‌گه‌ر دوکتور ویستی‌تی هه‌موو به‌شه‌کانی کتیبه‌که بنووسی‌ت ئه‌وا کتیبه‌که چوار به‌شه: به‌شی ۱ و به‌شی ۲ و به‌شی سی که بریتیه له دوو به‌ش.

⁴⁹Levine, Geogr. Studies..., p.26, n.142.

۳۶- دوکتۆر تهنانهت له پووداوێکی گرنگی وهکو کارهساتی ههلهبجەش زانیاریی ههلهمان پێشکەش دهکات کاتیک دهنوسیت پزیمی عیراقی شاری ههلهبجەه بهمهوادی کیمیایی (راستتر: بهچهکی کیمیایی) له نیوان پوژانی ۱۶-۲۲ مارتی ۱۹۸۸ بۆمبارانی کرد(۲۹/۱). له رادهبهدهریش زۆر باسکراوه که بهکارهینانی چهکی کیمیایی له ۱۶ی مانگه که بوو.

۳۷- وهکو قسهیهکی خوشیش ئەمه دهنوسین: دوکتۆر لهچهند شوینیکدا سوودی له ئینتهرنیت وەرگرتوووه و بهتایبهتی له پیگهی (کوردستانیكا) که کتیبیکی (دوکتۆر مهرداد ئیزادی) "مامۆستای زمانهکان و شارستانی روژههلاتی نزیك له زانکۆی هارقارد" به ئینگلیزی بلاوکردۆتهوه که زانیاریی زۆر سهیری تیدایه. دوکتۆر جهمال له شوینیکدا وهکو سهرچاوه ناوی ئەو سایتە وا دهنوسیت: جهاز الانترنیت Kurdistanica!! (۱/۳۲۹ پەرۆیز ۱۵). شتیکی زانراویشه که ئینتهرنیت نامیر نییه!

ئهوانه ی سهروهه ژمارهیهک تیبینی بوون له لاپههه جیاجیاکانی بهرگی یهکهمی کتیبهکهی دوکتۆر جهمال و لهو لاپههانی دواي ئەمه دین زانیاریی زۆرتزمان ماوه که ههه یهکیان خراوته بهشی تایبهتی خوی.